- Title – अनन्तव्रत प्रयोग (हेमाद्रौ भविष्योत्तरे)
- Accession No – Title –
- Accession No –
- Folio No/ Pages – 47, 88, 234-273 (41 Page)
- Lines-
- Size
- Substance Paper –
- Script Devanagari – देवनागरी
- Language – संस्कृत
- Period –
- Beginning – नों विंहगोयोगोभो गोत्पत्र सौरव्यं न...
- End –
- Colophon-
- Illustrations -
- Source -
- Subject - कर्मकाण्ड
- Revisor -
- Author - हेमाद्रिमदन रत्न

1. Remarks- अपूर्ण

S.Kant

ॐ जा॰ भ॰ ५७

नांविहंगोयोगोभोगोन्यत्रसौख्यंननेषां यातिप्रीतिंनित्यमेवप्रवासोवासोर्थानामल्पजल्प-नार्थैः २२ मुसोकर्षः साह
सीसंगरेध्यः सौख्येपेक्षोन्यतबुद्धिर्नरःस्यात् प्रीतिंगछेत्सर्वपत्न्याःसपत्न्याःपत्न्याद्रोहंसंगपूर्वैर्मुखाद्यै २३ प्रेष्येमुक्तः
साधुभिर्मित्रवर्गैः कृष्णाजीवीदुःखितोनंतमूकस्यात् उत्पत्तियोलांगलाख्येप्रयातियातिक्लेशांनिर्द्धनत्वात्सुकामं।
२४ आद्येभागेजीवितस्यांतिमेचसौख्योपेतोभोगयोन्मानवःस्यात् मध्येभागेभागहीनःप्रकामंकामक्रोधैर।
न्वितोवज्रयोगे २५ मध्येभागेधर्मकामार्थसंपन्नःसौख्यैर्युक्तःस्याद्विनीतोवदान्यः नित्योत्साहःसज्जनेषुप्रशांतःप्रां
तक्रोधोयःप्रसूतोयवाख्ये २६ नित्यंहर्षोत्कर्षशालीवलीयान्वंचनकांतिर्गीतकीर्तिर्मनुष्यः योगोसूतिःस्यात्स।
रोजेसरजाराज्ञांवंशोवाभवेद्दीर्घजीवी २७ दीर्घायुःस्याद्धाम्नवंशावतंसःसौख्योपेतोन्येतधीरोनरोहि चेच्चक्राकारस्त
मनाःपुष्पवापीवापीयोगेयःप्रसूतःप्रतापी २८ धीरोधारोयज्ञकर्मातुसारोनानाविद्यासद्विचारोनमो वैयस्यो
त्पत्तौवर्त्तनेयूपयोगोयोगोलक्ष्मा जायतेयस्यनित्यं २९ हिंसाप्यंतंशल्यदुःखैःप्रनष्टोप्राप्तानंदःकानतोंतेशरा
ख्यः मर्त्योयोगेयःशरेजातजन्माजन्मारंभात्तस्यनक्वापिसौख्यं ३० नीचैरुच्चैःप्रीतिकृत्साहसज्ञोसौख्यैरर्थैर्वर्जि
तोनिर्बलस्स्याद्देयुक्तेतस्यबुद्धिर्विशालाशालेसौख्यस्याल्पताशक्तियोगे ३१ दीनोहीनोन्नतसंज्ञातसख्यप्रेष्यंहे
षीगोत्रजैर्जातवैरः कांतापुत्रैरर्थमित्रैर्विहीनोभुक्ताहीनोदंडयोगप्रजन्मा ३२ ख्यातोलब्धोभोगसौख्यैर्विहीनःस्या
त्तोयोगेलब्धजन्मामनुष्यः क्लेशाःशश्वच्चंचलःस्यांनवृत्तिर्वृत्तिस्त्रोयोद्भूतधान्येनतस्य ३३ दुर्गीरण्यावासशी
लश्रमार्त्तःनिंद्यप्रीतिर्निर्धनोनिंद्यकर्मा धर्माधर्मज्ञानहीनश्चक्रूरः कूटेजन्मप्राप्तिरेवंमनुष्यः ३४ प्राप्तोप
त्तांकार्यकर्तादयालुः पूर्वंपश्चात्सर्वसौख्योपेतः यस्योत्पत्तौछत्रयोगोपलब्धिर्लब्धिस्तस्यछत्रसच्चामराद्यैः

चतुर्गृहस्थैर्गगने च रंध्रैः क्रमेण यूपश्च शरश्च शक्तिर्दंडः प्रदिष्टः खलु नाशकर्ता ९ लग्नाच्चतुर्थान्तरतः खमध्या २४

माले त्रिभिः खेचरैः कथं भवेत्तामिति चिंतयंति मुनिप्रणीतं कथमन्यथा स्यात् ८ त्र्यक्षांकेंद्रगाश्चेत्खेटाः शेषस्थाने शुभसंस्थिताः वापीयोगो भवेदेवं गदितः पूर्वसूरिभिः ९ लग्नाच्चतुर्थात्स्मरतः खमध्यात्सप्तदोर्गैर्नौरथकूटसंज्ञः छत्रं धनुश्चान्यगृहप्रवृत्तैर्नौपूर्वकेयोगदलार्धचंद्रः १९ तनोर्द्विनाद्वैकगृहांतरेण शुभः स्थानेषु हूगगने चरेंद्राः च क्रामिधा नश्चसमुद्रनामा योगाद्गतीताकृतिजालविंशत् १२ ये योगाः कथिताः पूर्वं वृत्तनामस्तेषामभावे भवेद्योगत्रैकगते युग्मद्विगृहगैः शूलः त्रिगेहोपगैः केदारश्चतुर्थः सर्वे खचरैः पापाप्तपंचस्थिते ः वरस्थैर्दामनिकाचसप्तगृहगैर्वीणे तिसंख्याश्चमे १३ नानाप्रकारैः किलकालविद्भिः योगा महद्भिः परिकीर्तिताये तत्कर्मपाकेहि फलं तदीयं बलानुमानेन विचिंतनीयं १४ चंचद्रूपेणान्विताः क्रौर्यभाजो जातोत्साहाः क्रूरकार्ये नितांतं रज्जुयोगोत्पन्नमर्त्याः सुदेशाद्देशान्यस्मिन्संचरंत्यर्थलब्ध्यै १५ नानामानज्ञानधान्योपपन्नः पुत्रैर्लब्ध्या राजते राजतेजाः पृथ्वीपालस्याश्रितः सात्संख्योहर्षोत्कर्षो वाप्तिकृन्मोशलेयः १६ शास्त्रसंपूर्णः स्वर्णरत्नैः सुगेहाराजत्वेहापपदेहासमत्यो कीर्त्यायुक्तास्ते यात्येसदैवा होषां जन्मजन्मकाले नलस्थे तु १७ पुत्रैर्मित्रैश्चात्मभूषाविशेषैर्नानायाने रचितास्ते भवंति येषां प्रसूतिकाले हि मालामालादोला कामिनीकेलिलीलाः १८ भोक्तान्यस्यान्यस्वरोद्रोद्दरिद्रो निद्रोत्साहोरूद्रसमुद्रोप्यभयः दुर्दर्पस्पर्शात्पकारायसर्पः सर्पः सूतोयस्ययोगो नरस्य १९ नानाशास्त्रानेकमंत्रान्तरज्ञो गीते वाद्ये कोविदश्चाप्रियज्ञा शेषद्वेषद्वेषिवर्गोर्विभक्तो युक्तो योषाभूषणाद्योगदायां २० दीनो हीनो वै भवेन्नार्थमित्रैर्यस्यात्मन्यावाप्रकाशर्षपोप्यवश्यं यातिप्रीतिं प्राप्य मर्त्यः कुयोषां योषांत्यक्त्वा प्राकचेयस्य जन्म २१ येषां सूतौ मानवा

गो॰ चं॰ प्र॰ निरवद्यम् एतदुपाकर्मादि यदर्थं प्रत्यब्दं कार्यं तदाह कात्यायनः प्रत्यब्दं यदुपाकर्म सोत्सर्गं विधिवद्द्विजैः

क्रियते छंदसां तेन पुनराप्यायनं भवेत् अयातयामैश्छंदोभिर्यत्कर्म क्रियते द्विजैः क्रीडमानैरपि सदा त
त्तेषां सिद्धिकारकम्॥ ॥अथात्र कर्त्तव्यं निरूप्यते॥ ॥उपाकर्मणि चोत्सर्गे यथाकालं समेत्य वै ऋ
षीन्दर्भमयान्कृत्वा पूजयेत्तर्पयेत्ततः इति बृहस्पतिवचनात् भवेदुपाकृतिः पौर्णमास्यां पूर्वाह्न एव च ब्राह्म
णान्भोजयेत्तत्र पितॄनुद्दिश्य देवता इति बौधायनोक्तेः गौतमादीनृषीन्सप्त कृत्वा दर्भमयान्पुनः पूजयि
त्वा यथाशक्ति पूजयेच्च समुद्धरेत् इति गौतमादीनिति स्वस्वशाखोक्तऋषीणामुपलक्षणम् संप्राप्ते श्रा
वण्यां तस्यां दिवा पूर्वाह्णे क्रमम् स्नानोद्देवपितृऋषितर्पणोपाकर्मश्राद्धादि च भद्रायां श्रापदे धेनकर्त्तव्यं
श्रावणीफाल्गुनी तथा श्रावणी नृपतिं हन्ति ग्रामं दहति फाल्गुनी इति अत्र श्रावणीति श्रावण्यां विधीयमा
नं रक्षाबंधादि कृत्यं गृह्यते न तूपाकर्मादि तस्य पृथग्ग्रहणात् यथा श्रावण्यां श्रावणीकर्म यथाविधि स
माचरेत् उपाकर्म तु कर्त्तव्यं कर्कस्थे दिवाकरे तथा नंदापादर्शने रक्षाबलिदाने च पूर्णिमां गवां क्री
डा च भद्रायां कुर्यात्सर्वं परित्यजेत् इति परंपराप्राप्तविशेषेण रक्षाविधानमेव देवर्षिपितृभिः स्मृतं।
ति कांपरिधापयेद्दिति सर्वाणि विषयं नृपेतरजनविषयम् श्रावणी नृपतीन् हंतीति विशेषणात् उपाक
र्मादि सति संभवे सदा प्रातरेव कार्यं प्रथममेवोपाकर्म तु न विधेयं भद्रायाः सर्वेषु कार्येषु निषिद्धत्वात् भद्रा
संभवे तु रक्षाबंधं तद्दिने रात्रौ वा कुर्यात् तथा उपाकर्म तस्य पूर्वाह्णे विधानात् तथा च भविष्योत्तरे उपाक
र्मदिने प्रोक्तमृषीणां चैव तर्पणं तथापराह्नसमये रक्षापोट्टलिकां शुभाम् कारयेदक्षतैः शस्तैः सिद्धार्थैर्हेम
भूषिताम् वस्त्रैर्विचित्रैः कार्पासैः क्षौमैर्वा मलवर्जितैः विचित्रग्रथितां ग्रंथितां स्थापयेद्भाजनोपरि उपलिप्ते

प्रसंगात् तत्रसमंजसम् केचुर्दुरितस्तत्र किमपेक्षितमित्यपेक्षायां तैत्तिरीयकपदस्यार्थक्यात् अन्यथोपाकर्मा
दिविधौ लिंगस्य सामर्थ्यात् किं माध्यपेक्षितैः पूर्णस्समर्थः प्रत्ययो विधा विनिमहृ वचनात् तत्र किमपेक्षितं य
जुर्वेदप्रयोगोस्तु तत्तैत्तिरीयकपदमिति चेत् न अतो वाक्यांतरेषु यजुर्वेदप्रयोगात्प्राप्तोपपत्तेन त्यदनु पा
लनमित्यकामैरप्यंगीकार्यम् यत्तु कालिकापुराणसाधारणतैत्तिरीयकान्वयाम प्योदयिके पर्वण्यु
पाकर्म तदा वह्वृचामादितत्रैवस्यादिति तदुक्तम् वह्वृचानां तैत्तिरीयाणां तिथिं विज्ञानीयात्तत्तदुपा
करोतीति चेन्न तत्रापि पूर्वं विद्धापरं तैत्तिरीयकान्ययजुःशाखिनां विशेषवाक्यं पठनीयमित्यलमा
तिप्रसंगेन अतः स्मृतिपुराणवाक्यविरोधात् नायं पक्षः प्रमाणवान् तदुक्तं मनुना आर्षं धर्मोपदे।
शं च वेदशास्त्राविरोधिना यस्तर्केणानुसंधत्ते स धर्मं वेद नेतरः तर्कोऽत्र मीमांसा: ततः स्मृतिविरोधा
त् तत्रकीर्तनमप्रयोजकत्वात् अशुद्धत्वम् यत्तु श्रावणी दुर्गनवमी दूर्वा चैव हुताशनी पूर्वविद्धैव कर्तव्ये
ति वाक्यं तद्विषयांतरोपदीर्णत्वात् शाककंसंधनिः कप्रवृत्तिपद्युक्तमित्यादिकानि वाक्यानि कालिका
पुराणवाक्यानि चेत् तद्विषयत्वेन निरवकाशानि सावकाशनिरवकाशयोर्निरवकाशविधिर्बलवान् न
श्रावणीत्यादि वाक्यस्य कर्मविशेषोपादानात् हि रक्षायाग्नेयपवित्रारोपणविषयः ब्रह्मवैवर्तेऽपि श्राव।
ण्यां प्रोष्ठपद्यां वा यः पवित्रारोपणं तु यः कुरुते योऽसौ मासान्तु मत्तविद्धा विशेषतः उपाकर्मणि गृहीतमाभ्युद
यिकं च स्यात् अथ निथिस्तपे पूर्वे पूर्णिमा पूर्वविद्धैव मान्या तिथिविशेषः उपवासादिव्रतविषयः।
चतुर्दश्या च पूर्णिमेति युग्मविधानात् अतः सर्वयजुर्वेद तिरोदयिके पर्वण्युपाकर्मादिकार्यमिति।

नं बिल्वपत्रैर्नाणीर्तोन्नामितिं तत्रैवच्छादितं विहायबिल्वपत्राणि तस्माद्युत्पन्ने वनं पंचामृते
नच द्रात्यपूजां कृत्वा नमस्कारमां नित्यनियमसंयुक्तं पूजयेत्परमेश्वरं पंचाब्दं पूजितं तेन
पार्वतीसहितो हरः एकदानुगतो सौ नुभुव्यार्थं वाललाणञ्हि कुसुमं गतस्ततेयावत्तावदृष्टा
उपन्नगैः पतितस्तद्वने घोरे सिंहव्याघ्रसमाकुले ततीयेनभुहतेन्न तस्यैवचितितं त
त केनापि कारणेनैव कथंनायाति मेपतिः रुदंती शोकसंयुक्ता वनमध्ये गतास ती आ
गता तत्र यत्रास्ते भर्ता च यस्मितोपिच भर्तारंपतितं दृष्ट्वा सापि तत्र उपागता ततस्तच्चिंतया
युक्ता सर्वं तीव नदेवता उमा तत्र समायाता यत्र तिष्ठति बालणी क्रंदमाना तु तां दृष्ट्वा
पार्वती वरदाभवत् सुधाशीकरहस्तैर्विप्रवक्त्रे विसिंचती उत्थितो ब्राह्मणस्तेन निषिंचेन निद्र
यादिव तावेतच्चरणौ गृह्य दंपती विनयान्वितौ पार्वतीं दितमिदं वरं वरय सुव्रते ब्राह्मणपु
वाच त्वत्प्रसादेन रुद्राणि लब्धं वै वांछितं मया संतानं चैव मे नास्ति एतद्दुःखं च मे हृदि
पार्वत्युवाच व्रतं कुरु विधानेन मम नाम्ना च विश्रुतं जयामम व्रतं नाम त्रैलोक्ये पावनं परं

स्येनगरेवरे ब्राह्मणोवसतेतत्रसत्यशौचपरायणः गुणवान्शीलसंतोषीवामनोनामनाम
तः तस्यभार्याप्रियासत्यारूपलक्षणसंयुता धनाढ्यावेदविद्ब्रह्मगृहेवैसर्वसंपदः तस्यक
र्मविपाकेन संतानरहितोभवत् अपुत्रस्यमहद्दुःखं [illegible]प्राप्तंनसहशंभवेत् दंपतीतेन
दुःखेनतप्तौजातौपारीरतः एककालसमायोगेनारदोगृहमागतः अर्घ्यंपाद्यंकृतो
तस्यकथांचक्रेमुनिःसह वामनउवाच नारदत्वंऋषिश्रेष्ठ सर्वज्ञानपरायण कथ
यस्वप्रसादेनकथंदुःखंप्रशाम्यति दानेनकेनदेवर्षेव्रतनियमपुष्करे तीर्थेनच
मुनिश्रेष्ठकथंपुत्रोभविष्यति नारदउवाच शृणुविप्रप्रवक्ष्यामियेनतानंचभविष्य
ति वनस्यदक्षिणेपार्श्वेविल्ववृक्षंतुमध्यतः स्वयंभूलिंगंतुविख्यातंभवानीसहितंह
रं सपर्यांकुरुयत्नेनतुष्टोदास्यतिसंततिं अपूज्यलिंगमध्ये[illegible]पूजाप्रदीयते श्री
नाथपुत्रस्य [illegible] कार्येकोटिसमंफलंलभेत् श्रुत्वातन्नारदेस्वर्गंगते विप्रनिपुंग
वः वनमध्येगतोद्वौतौदंपती[illegible]द्विजौ विल्वमध्येनतोदृष्टाशिवलिंगंसनात

संति च सुखमाप्नोति शिवलोके महीयते कथां श्रुत्वा विधाने न सर्वपापैः प्रमुच्यते ×४

व्र० २३५

संतोषदानतः एतावदुक्तावतमिदं तत्रैवांतरधीयत पश्चाद्गृहं समागत्य दंपती च मुदान्वितौ पूर्वोक्तेन विधानेन प्राप्तं पुत्रसुखं तयोः भर्तारं च विशेषेणाप्यवैधव्यं परं सुखं भुक्त्वा च विविधान्भोगान्नंते प्राप्तौ शिवगृहं श्रीभगवानुवाच एवं या कुरुते नारी न च भर्त्रा वियुज्यते कुलत्रयं समुद्धृत्य नीयते शिवमंदिरं इति भविष्योत्तरे जयापार्वतीव्रतं इदं च गुर्जरा चारप्राप्तं अथ भाद्रशुक्लतृतीयादिदशम्यादि गोत्रिरात्रव्रतं हेमाद्रौ भविष्योत्तरे युधिष्ठिर उवाच भगवंस्त्वत्प्रसादेन बहूनि सुकृतानि मे श्रुतानि बहुपुण्यानि कृतानि मधुसूदन सर्वपापहराण्यसुः सर्वकामप्रदानि च सांप्रतं श्रोतुमिच्छामि व्रतानामुत्तमं व्रतं किंचिद्योगव्रतं ब्रूहि यदि तुष्टोसि माधव यत्कृत्वा सर्वपापेभ्यो नरो नारी च मुच्यते श्रीकृष्ण उवाच कथयामि ते पार्थ श्रेष्ठं व्रतानामुत्तमं व्रतम् यन्न कस्यचिदाख्यातं तच्छृणुष्व नरोत्तम यान्यान्कामान्वांछंति लभेत्तांस्तांस्तथैव च न दृष्टं णादेव मुच्यंते नरा नार्यश्च सर्वशः प्रभो भगवतो राजन्कामधेनोः प्रसादतः सौभाग्यं संततिं लक्ष्मीं प्राप्नोति सुखमुत्तमं युधिष्ठिर उवाच यदि तुष्टोसि

रम
२३५

जयापार्वतीव्रतंचग्राषाढेचारुलोचने स्वादुरहितेनचान्नेनलवणेनरहितेनव भोक्तव्यं
दिनपंचकंकर्तव्यंचदृढव्रतं त्रयोदश्यांव्रतारंभस्तृतीयायांसमापनं शुक्लपक्षेव्रतारंभं
कृष्णपक्षेसमापनं पंचाब्दंयावनार्यैर्नव्रतंकार्यंप्रयत्नतः पंचाब्दंहियवैश्चैवव्रतंतुलव
णंविना पंचाब्दंतंडुलैःकार्यंमिष्टरसविवर्जितं पंचाब्दंमुद्गैःकार्यंएवंहायनविंशति
विंशतितमेततोवृद्धव्रतोद्धारंसमाचरेत् दंपत्योःपरिधानंहिप्रदद्यात्पुष्टहेतवे भोजनंसु
वासिनीनांचतृतीयायांयथोदितं विंशतिःप्रथमेपक्षेवित्तशाठ्यमतःपरं पंचकेपंच
केकार्यंपरिधानं भोजनैःसह नानारसैःसमायुक्तंघृतखंडसमन्वितं समर्प्यकात्याय
नव्यैभोज्यंसौभाग्यहेतवे कुंकुमंकज्जलंदेयंग्रहेग्रहेस्वशक्तितः रात्रौजागरणंकु
र्यात्प्रत्यंडफलंदंभवेत् अनेनविधिनायस्तुकुरुतेव्रतमुत्तमं जागरणेकृतेयाति
व्रतंसंपूर्णतांसदा व्रतेनचविनानारीविधवाजन्मजन्मनि शोचतेदुःखसंयुक्तानच
सौभाग्यभाग्भवेत् नारीणांचव्रतेदीनैःपतिभक्त्यानतःपरं सौभाग्यमतुलंयातिपति

व्र०
२३६

न्याकुम्भस्य तु पृष्टे तं नवं कुंभं जलम्पूर्तं हविष्यान्नेन पूरितं कृत्वा दिनत्रयं पार्थप्रीतये वि
निवेदयेत् धेनुपूजां ततः कुर्यात् जलधारांप्रदक्षिणं पुरादन्त्वा तु मकुटं कुंडलं कुंकु
मं तथा अन्नाच्छादनगंधादिदिव्यपुष्पैः सदीपकैः अहोरात्रम्भवं किंचिद्दुग्धं तद्दीपं
दिनत्रयं अर्घदानं ततः कुर्यान्नालिकेरादिभिः फलैः अर्घमंत्रः पंचगावः स
मुत्पन्ना मथ्यमाने महोदधौ तासां मध्ये तु या नंदा तस्यै धेन्वै नमो नमः प्रदक्षि-
णीकृता येन धेनुर्भोगिनस्तारिणी प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुंधरा गावो म
माग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठतः गावो मे हृदये संतु गवां मध्ये वसाम्यहं आरार्त्रिकं
सुनैवेद्यं गीतवाद्य महोत्सवैः कुंकुमं कलशं रत्नं धेन्वै दद्यात् द्विजन्मने एवं संपूज्य तां धे
नुं सम्यग्भक्त्या दिनत्रयं यवांश्च यवसं चैव चारयेत्पाययेत्पयः गोमयाद्गतैर्धौतैः कुर्यात्तैरे
वपारणं धेन्वै च प्रत्यागं कुर्यात्सर्वपापप्रणाशनं त्रिविधात्कथ्यते पापात्प्रहराह्रैन पंडव नरकृता ×

× पापात्प्रहराह्रैनमुच्यते चत्वारि
वित्तानुसारेण कारयित्वा प्रपूजयेत् ×

राम
२३५

भगवन् व्रतस्यास्य विधिं शुभं ब्रूहि मे राजशार्दूल करोमि त्वत्प्रसादतः के मंत्राः के नमस्कारा दे
वतार्थे प्रकीर्तिताः किं दानमर्घ्यमंत्रं च कथयस्व सुरोत्तम श्रीकृष्ण उवाच नारदेन पुरा
राजन् यदुक्तं सागरादिषु स्मारितं तत्त्वया राजन् शृणुष्वैकमना व्रतं मासि भाद्रपदे
शुक्ले त्रयोदश्यां समारभेत् त्रयोदश्यां प्रभाते तु समुत्थाय शुचिर्भवेत् गृह्णीयान्नि
यमं तत्र दन्तधावनपूर्वकं आचम्योदकमादाय इमं मंत्रमुदीरयेत् गोत्रिरात्रव्रतं
स्यास्योपवासकरणे मम शरणं भव मे देवि नमस्ते धेनुरूपिणि प्रसीद त्वं महादेवी
लक्ष्मीनारायणः प्रभुः लक्ष्मीनारायणौ सौवर्णौ वा स्वशक्तितः पंचामृतेन गव्ये
न स्नापयेत् कमलापतिं स्थापयेत् सर्वतोभद्रमंडले सुदले पि वा गंधपुष्पैः सुनैवेद्यैः स्तु
तिगीतादिनृत्तेनैः नालिकेरार्घदानेन प्रीणयेत्तं हरिं तथा लक्ष्मीकांत जगन्नाथ गो
त्रिरात्रव्रतं मम परिपूर्णं कुरुष्व मे गृहाणार्घं नमोस्तु ते आरात्रिकं ततः कुर्याद्भू

दे ४

व्र०
२२७

त्कलंतत्स्माद्भुयान्नृप धेनुदानंततः परं ज्ञात्सवत्सांसर्वकामकं सागरांवरसंयुक्तादत्तातेन
वसुंधरा एवंयःकुरुते पार्थत्रिरात्रव्रतमुत्तमम् भवांतरकृतात्पापात्रिविधान्मुच्यतेनरः
याकाकाचित्तपश्येतभर्तृदुःखंनराधिप पुत्रपौत्रसुखंतस्याभविष्यतिनसंशयः जन्मां
तरेपासोनारीवैधव्यंनैवपश्यति वैधव्यंचमहद्दुःखंनभवेत्तुभवांतरे अपुत्रोलभते
पुत्रान्धनहीनोधनंलभेत् कायेनमनसाचैवकर्मणायदुपार्जितं तत्सर्वपातकंयाति
गोत्रिरात्रव्रतेनवै इहभोगान्सविपुलान्भुक्त्वायुःपूर्णमेवच व्रतस्यास्यप्रभावेणगो
लोकेचमहीयते कीर्तिदंधनदंचैवसौभाग्यकरणंनृप आयुरारोग्यकरणंसर्वपाप
प्रणाशनं एतस्मात्कारणात्प्राज्ञसभार्यस्त्वंकुरुव्रतम् यदिराज्यंचसत्कीर्तिनिरुपमा
भूमिहेच्छसि तच्छ्रुत्वापांडवश्रेष्ठोव्रतंचक्रेसमाहितः व्रतस्यास्यप्रभावेणलब्धंराज्य ॥ ४५ ॥
कंटकं इतिहेमाद्रौभविष्ये गोत्रिरात्रव्रतं इदंचगर्ज्जरेषुप्रसिद्धं स्कांदेतु आश्विनशुक्ल

राम
२२७

दली १

नालिकेरं मुकं द्राक्षाखर्जूरदाडिमैः शुभैः १

[illegible]नैः विसृष्टैः सिंदूरैर्वा कुंकुमकज्जलैः प्रथमेवी
जपूरार्घं द्वितीये दाडिमं शुभं तृतीये नालिकेरेण दद्यादर्घं दिनत्रयं करकास्त्रयः
कार्याः विधानेन पूरिताः लक्ष्मीनारायणं देवं ब्रह्माणं भार्यया सह पूजयेत्कुम
मेवं स्वैर्हेमसूत्रैर्युधिष्ठिर दंपत्योर्भोजनं देयं धेनुं दद्याद्दिनत्रयं पारणे [illegible] द्विजान्
ह् विप्रान्विशेषेण भोजयेत् गृहस्थाय पत्नीं धेनुं द्विजाय यत्नान्निपादयेत् सकुंकुमास
वस्त्रां च घंटाभरणभूषितां गीतवादित्रनृत्यादिस्तुतिपाठपुरस्सरं यावद्विप्रगृ
हे याव [illegible]ापयेत्ततएव च एवं या कुरुते पार्थ गोत्रिरात्रव्रतोत्तमं दुर्लभं तु स
दा लक्ष्मीं नृपसत्तम अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च कृत्वा यत्फलमा
प्नोति गोत्रिरात्रे व्रते कृते प्रभाते च कुरुते त्रैवं सूर्यग्रहे तथा हेमभारशतं दद्या

नरात्रां २

२३९

शुभाननं गावो मम्माग्रतः सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठतः गावो मे हृदये सन्तु गवां मध्ये वसाम्यहं पंच गावः
समुत्पन्ना मथ्यमाने महोदधौ तासां मध्ये तु या नंदा तस्यै धेन्वै नमो नमः पूजामंत्रः फलैर्नानावि
धैः पुष्पैर्गंधैरपि स्वशक्तितः पूजनीया प्रयत्नेन दद्यादर्घं विधानतः नारिकेरं च कूष्माण्डं मा
तुलिंगं च दाडिमं हविष्यान्नं च नैवेद्यं कारयेद्यवसंयुत गोत्रिरात्रव्रतार्थाय फलं मयाकरेध्य
तं सर्वकामप्रदे देवि गृहाणार्घं नमोस्तु ते अर्घमंत्रः वस्त्रयुग्मं विधानेन दद्याद्वासांसि दक्षिणां

एग

सपत्नीकाय गुरवे स्वशक्त्या च व्रती नरः दिनानि त्रीणि स्त्रीणि स्त्रो तु आचकथाम्भुमा जितक्रो
धैः ततः सर्वैः स्त्रीभिर्वा पुरुषैरपि एवं संपूज्य विधिवत् लक्ष्मीयुक्तं तु केशवं चतुर्थे दिवसे प्राप्ते ततो
धेनुं विसर्जयेत् ततो धेनुं सवत्सां तु मंत्रेणानेन पार्थिव दद्याद्विप्राय विदुषे धर्मज्ञे शास्त्रपारगे परि
पूर्णं व्रतं कृत्वाऽदृष्टान् कामानभीप्सितान् विंदं मया दत्ता मातर्गच्छ यथासुखं दानमंत्रः सर्व
दानानि देयानि स्वशक्त्या व्रतिभिर्नरैः विविधेभ्यो द्विजेभ्यश्च दक्षिणां च स्वशक्तितः वित्तशाठ्यं

वाय

13

नघ्नन्तयेद्युःस्त्वानांवद्यानांयानवंदत्ते नजायतेन्नकल्याणंपातकेरेवलिप्यते दिलीपउवा
च कृतोमयापराधोयंकरोमिकिमहंमुने संततिर्जायतेयेनतन्तद्वदमेधमो वसिष्ठउवा
च अन्नैर्नानाविधैःपुष्पैस्तपोभिर्नृपदुःसहैः नजायतेन्नसंतानंगोत्रिरात्रव्रतंविना सप
त्नीकस्त्वंसोमेधेनुंराजन्फलप्रदां आराधयैकाग्रमनागोत्रिरात्रव्रतंकुरु यावदित्थंदि
लीपस्यमुनिनाकथितंव्रतं तावच्चनंदिनीधेनुर्वनादावव्रतेशुभा कुंडोध्नीतिलकं
सितंमुखफलादुग्धंशुचिर्विभ्रती देवानांवरदाशुभादधिमवाकामवदापाटला गीर्वा

त्रि

णाःसकलाश्रुतोवपुषेवेतिष्ठंतियस्याअतेसंपूर्णशशिनःकलाचदधनीश्रेयस्कराधू
र्णिमा भाद्रपदेसमायातेशुक्लापक्षेन्नपार्थिव प्रातंस्नात्वात्रयोदश्यांनियमंत्वमुभक्ति
तः सम्यपोष्यगोत्रिरात्रंभक्तिंकृत्वाततस्त्वं मोदेपहनि चतुर्थेहंसौभाग्यंदेहिगोर्मम
नियममंत्रः ततोगांच सम्मभ्यर्च्यमंडलेगंधदीपकैः नगरैःप्रातपत्रैश्चचंपकाद्यैः

मितः १

वालं करेरवो अन्य नक्षत्र दृष्टो कः कोपि प्रयुक्तो वभूव सः धनु
ष्यारोपयन्त्वालं चित्रन्य ×२

२८०

मेंचरः सिंहश्चददर्शराज्ञा धेनुं कर्षयन्बलेनवै दृष्ट्वा राजा च सा धेनुः क्रंदमाना स्वरोत्त्वरैः ततो धनुर्धरः सो
पि तं मोक्तुमुपचक्रमे वध्यसिंहवधार्थीय राजा स्तब्ध इव स्थितः हस्त स्वलिखलत्वेन क्रोधस्तस्य व ×२
र्धतः विस्मयं प्रापयन्सिंहो राजानं वै युधिष्ठिर मां तु वस्यगिराप्राह दुष्टत्वेन गविस्थितः सिंह उवाच
वाणप्रयुक्तं भवता वृथा मयि भविष्यति ततः कष्टेन महता श्रमं मा कुरु सर्वथा न मा हन्तस्य क्रो
धिपर्वतोन्मूलने क्षमः जायते न महाराजस्यात्के वलमनो गृहे महेश्वरस्य मां राजन् नाम्ना कुंभो
दरेणतु सेवकानां च सर्वेषां भुखं जानीहि भूमिप विलोकैमं पुरस्तादेवदारुमहाद्रुमं सिक्तः ले ये६
हेन भूपाल शिवया च सुतः कृतः कदाचिदागतो हस्ती भग्नस्तेन महाद्रुमः तस्य संरक्षणा
र्थाय निर्मुक्तोहं शिवेन तु कृत्वा शिवेन सिंहत्वं मुक्तोहं जीवभोजनः न हीयं रक्ष जगो राजन् भ
तोयदिदोषो न जायते तस्य यशो राजन्नगच्छति श्रुत्वा गिरं च सिंहस्य राजा चैनमुवाच ह ईश्वरेण
समो नास्यो वेत्ति सिंह भवानपि समीपाद्यकथयातिमम धेनुं गुरोरियं प्रसीद गृह देहं मे धेनुं मु

15

भक्तात्मनुस
रुपागता स
क्तो लज्जा

निवर्तस्व भक्तोसि गुरवे भवान् ग्रासपात्काल सदंष्ट्रंतंन
सार्द्धस ×३

नृ४१ वैका २ नृ४१

नकुर्वीतदायथेच्छंततोनरः गृहंयावत्व्रजेद्योगीतत्परःसरं गोपालनंचपाथेयंप्रजाक
रंव ४२ र्कैरयवायचारित्तानित्यंफलैर्नानाविधैः सह भुक्त्वाभर्धेन्वाचसंयुक्तोगोमयेनपादुर्गोवेषक
र्तवीसर्वैरिष्टजनैःसह सपत्नीकायगुरवेदत्त्वाचान्नसदक्षिणं श्रीकृष्णोवाच पूर्वमाराधना
धेनुंराजावैभक्तितत्परः ततःप्रजानामधिपंचमातेस्करभिर्मुनेः भाद्रपदेशुक्लपक्षेयुधिष्ठिर प्रजा धिव
कृत्वाविधानेनमत्तोचतुरितंशुचिः संध्यायांप्रभृतिस्थित्वाआयपोपुनदाग्रमे अर्चयित्सदक्षिणा
कर्तुंनीत्वाचविधिवद्बलिं ययोधेनोःसमीपेतुबलिंदत्त्वादिनत्रयं अनुयातस्ततोधेनोस्तृतीये
दिवसेपुनः जगत्तांगोरूपधराभिवोदधिपयोधराजनतौश्चततोराजापुष्पैर्वह्नापितस्तदाजयशब्दं भि४४
चभाषन्तेपक्षिणःकिंदरानराः गीतंचवनदेवीभिःगीयमानंतथायशः कथावचततोराजा
प्रशमनसहर्षितः भैरवसत्वैर्वनंतत्क्तेभूमिंचमितेसति धेन्वावभौपुनः तदिवेवमनेधेनु
राज्ञोभावंचपश्यति विवेशगह्वरंतत्रपार्वत्याप्रेषितस्तुनृप कृतिमश्चततःसिंहोमुनिःधेन्वाव

पे४२ धेनकृकृकृ भे राज्ञा राजा २

समुनश्चाग्रेगां ददर्शनवैहरिं सेवयाचगुरोर्यार्थभक्त्यावाप्यविशेषतः प्रीताकामदु
घांहचवरंयाचयभवान् योजयित्वाकरेराज्ञायथ्याचेननयं ततः वंशकर्त्तामहाप्रा
ज्ञोपिवभक्तोनिरंतरं गौरुवाच गोत्रिरात्रव्रतंराजन्नयद्भक्त्याभवताकृतं ततोयेस्या
द्यतेदं सपुत्रपौरुषविग्रहः येऽन्येपिकरिष्यंतिगोत्रिरात्रव्रतंमम तेषांकामंचदा
स्यामिमनसीष्टंनसंशयः इत्युक्त्वाचलितार्धेनुर्वशिष्टस्याश्रमप्रति सन्मुखीचवलि
नीत्वाश्रायर्योनस्कंदक्षिणा पूजांकृत्वाविधानेनराजपत्नीविशेषतः प्रदक्षिणांक्रियां
कृत्वाचलितावेयुधिष्ठिर आश्रमंचततोगत्वादिलीपोमौयुनस्तदा गुरोरग्रेचत
स्यैवंहतांतमवदीत्पुनः नंदिनीचतदायार्थंदंपतीतौसुकोमलौ धारणंचततःकृ
त्वाप्रस्थितौनगरंप्रति इनीशंचनमस्कृहोतारंगांतथैवच आगतस्ततोराजाउ
त्पत्नाकंपुरंपुनः राज्ञातेनकृशांगेनराज्यभारोपितंभुजे दिनैः कतिपयैरेवगोत्रिरा

[illegible]

चसवत्सकं भविष्यत्तिजनन्याश्च वत्सोमार्गे विलोकयन् सिंहेन नद्दिलीपाश्च कथितं
वैतदापुनः देहांतरेचवह छानिभयकारीणिकुर्वता लोकेनहेतुना पार्थकां तंछत्रंच
सत्कांतं सर्वस्यजगतोराज्यंवपुरेतनन्नवंवयः त्यक्तामिं वराजन्मूर्खस्त्वमीदृशःक
थं ददासिचकथंप्राणान्प्रजायाल्ननतत्परः जीवन्नवा मदाराजसुतेःकोपश्च
यास्यति ततोरक्षयदेहंस्वराज्यंकुरुषभूमिप यावच्चोवाचासिंहोसोनगेनानुगत्ता
गिरः दिलीपोपितदापार्थवाणीमेतामुवाचह गवानिशंक्षितश्चेवभूमिपोदीननेत्र
या किंभोराज्येनमेसिंहविधयेजीवनेनवा यशोगतंचमेसर्वंयदिधेनुर्महीक्षसि
[illegible] ततश्चाग्रेसिंहस्यपतितस्तदा यावदित्यंचपतितोभासस्यपिंडवन्नृपः ताव
त्सिंहोरवंकृत्वाधावितश्चभयंकरः दृष्ट्वासिंहेनेपतितंचंचलोनवभूवह तावत्त
स्यापरिष्टाच्चपुष्पवृष्टिः पपातवै उत्तिष्ठवत्सभयाजवाचमित्त्यंनिशम्यसः उत्थितः

अनसंशयः तपोभिर्दुःकरैः किंचित्यज्ञैस्तीर्थेगयादिभिः मुक्तोखिलेभ्यः पापेभ्यो व्रतमे
तद्विधायत् कुर्वंतियेव्रतमिदंजगतित्रसिद्धं पापापहं सकलचिंतितकामदंच आरुह्यचै
वह्निविमानमनुत्तमंचस्वर्गंप्रयांतियमदूतभयंविहाय इतिभविष्योत्तरपुराणेगो
त्रिरात्रव्रतम् अथोद्यापनविधिः युधिष्ठिरउवाच कथयस्वमहाभुजंयगोत्रिरात्र
व्रतस्यवै उद्यापनविधिंकृष्णयेनचीर्णेनतत्फलम् कृष्णउवाच वर्षेचतुर्थेसंप्राप्ते
गोत्रिरात्रव्रतस्यवै उद्यापनविधिंवक्ष्येसर्वेषांव्रतसिद्धये तृतीयेदिवसेस्नायान्मध्या
न्हेविधिपूर्वकं देवान्पितॄन्समभ्यर्च्यग्रहेचस्वगृहेव्रती रात्रौचसर्वतोभद्रंगौरीति
लकमेवच पूरयेत्पंचभिर्वर्णैःश्रोभनंचयथोदितं ताम्रस्यकलशंकुर्यात्ताम्रपात्र
समन्वितं मासैनैकेनराजेंद्रलक्ष्मीनारायणंप्रभुं नवस्रदेमधौतवस्त्रेदेवार्थंचप्र
कल्पयेत् वंशपात्राणिकुर्वीतविरूविनेवैः विरूढवस्त्रपक्वान्नैर्नालिकेरादिभिः

सौभाग्य×१

त्रप्रभावात्तः राज्यंचक्रवर्त्तित्वमस्य कृतेनतेनामहाबली प्रभातेसकर्मजेनवजन्मनोरघुसंज्ञया
रम्यद्यानेन तदासर्वेसंजातान्नमलोदिशः आदरेनहतेनवद्दिवीर्यवृत्रः अनन्दंगस्यस्त्व
नेरम्पैः पूर्णंस्वर्गमनुत्तमं प्रजासर्वाम्मदापार्थिवंदंतिचपुनःपुनः गोत्रिरात्रप्रभावाज्जरा
जः पुत्रोवन्नवहु पुरंदरस्यजेतांचसत्यधर्मपरायणः दिग्विजयस्ययज्ञस्यकर्त्तासोपि
युधिष्ठिर यज्ञादिग्विजयंहत्वाविप्रभ्यश्चददौवसु इष्ट्वाप्यायस्ततोगोत्रिरात्रप्रभावतः
तदाप्रभृतिलोकेस्मिन्लोकाःकुर्वंतितेव्रतं देवैःसर्वैःकृतंतत्रसर्वकामार्थसिद्धये स
र्वाभिर्देवपत्नीभिःकृतंचव्रतमुत्तमं गोत्रिरात्रव्रतंपुण्यंविधानेनफलप्रदं कुरुष्वत्त्व
महाराज भवानपियुधिष्ठिर साक्षान्नंदनमाविष्टःकृत्वामनसिपार्थिव भाद्रपदेसव
त्सांतभक्त्यात्वाराध्ययस्वर्गं एवंयःकुरुतेभक्त्यागोत्रिरात्रव्रतंपुनः सिध्यंतिसर्वकार्या
णिसुखंचैवप्रवर्द्धते नजायतेत्वपत्यंतुयस्याःयार्थीभुवस्तले भक्त्येदंयदिकुर्वंतितस्या
यां

वः श्रीघ्र
गा×२
प्रा

व्र॰
२४२

मदितमन्नं यत्तु दुग्धेन परिपाचितं तेनान्नेन प्रकर्तव्या देहस्य शुद्धिमिच्छता एवमुद्यापनं कार्यं व्रतस्य फलमिच्छता श्रद्धया भावेद्विजान्त्संगन्धीयुर्व्रतिनः सदा तथा नतर्पणो नामेति नान्यथापि कदाचन एवमुद्यापनं कुर्याद्व्रतस्य फलसिद्धये नारी वा पुरुषो वापि पुत्रवा ञ्जायते ध्रुवं इहलोके सुखं भुक्त्वा चान्ते गोलोकमाप्नुयात् कृष्ण उवाच एतत्ते कथितं राजन् व्रतस्योद्यापनं शुभं श्रोष्यन्ति वा पठन्तीति तेषां सर्वे मनोरथाः ये करिष्यन्त्यसंदेहं तेषां लोकाः शाश्वताः इति भविष्योत्तरपुराणे गोत्रिरात्रव्रतोद्यापनम् अथाशोकत्रिरात्रव्रतं श्रीकृष्ण उवाच शृणु राजन् पुरावृत्तमयोध्यायां व्रतं शुभं वसिष्ठेन मुनीन्द्रेण सीतायै यन्निवेदितं विधाय रावणवधं यदा रामः पुरेऽभ्यगात् तदा देवी प्रणम्याथ वसिष्ठं वाक्यमब्रवीत् सीतोवाच भगवन्दण्डकारण्याद्रावणेन हृता पुरा न पश्यामि तदा किंचिद्दानीयं विकलेन्द्रिया मासान्दशोषिता तत्र रावणेन हृतास

राम
२४२

फलैः बिल्वपत्रैश्च पुष्पैश्च धूपैर्दीपैस्तथोत्तमैः पंचामृतैश्च नैवेद्यैः पूजयेद्विधिपूर्वकं ल
क्ष्मीनारायणं देवं गां सवत्सां विशेषतः रात्रौ जागरणं कृत्वा गीतवादित्रकौतुकैः ततः
प्रभातसमये होमं कृत्वा चवैभवं आचार्यं वरयेत्तत्र वेदवेदांगपारगम् तदाज्ञया च
कर्त्तव्यं साधुकर्म्म प्रयत्नतः गोत्रयं च प्रदातव्यं एकामपि सवत्सकां बहुदुग्धां सुशी
लां चैव रूप्याभरणान्वितां दंपतीपरिधानं च वस्त्रैराभरणैः शुभैः शय्यां सोपस्क
त् रां दद्यात्पानपात्रं कमंडलुं चामरं घृतपात्रं च तिलपात्रं सदक्षिणं पात्राणि च सुव
र्णं च भोज्यागव्येन वै द्विजाः एवं धेनुं च विप्राय दत्वा च पृष्ठतो व्रजेत् पदे पदे श्वमेध
स्य फलं प्राप्नोत्यसंशयं अवारितान्निदानानि दत्वा तु च विसर्जयेत् भूयसीं द॰
क्षिणां दद्याद्व्रतसंपूर्णहेतवे गोपालेभ्यः प्रदातव्यं प्राक्कुल्यादिकंबलं सर्वं दत्तमा
पयित्वा तु पारणं च ततश्चरेत् अनाथैर्व्याधियुक्तैश्च सीदद्भिश्च कुटुंबकैः गवां

त्रैलोक्यराज्यं तत्क्षणात्क्रममज्ञात्वि भयार्दितः एतस्मिन्नंतरे देवि नहुषो नृपसत्तमः ४८

हासि सुव्रते अशोकस्य प्रभावेन तत्तद्वांछमयाधुना शृणु चात्र मया ख्यातं नंदने दिव्य कानने बृहस्पतिमरवाच्छुत्वा यज्ज्ञातं परमाद्भुतं वृत्राभिभूतेनेंद्रेण हतो देवान्महासुरः विश्वसत्वाद्दुद्विहानिस्तस्य धर्मो यतापतत ब्रह्महत्यामवाप्याथ देवेंद्रो नष्टचेतनः त्रैलोक्यराज्यं सकलं जहार वलदर्पितः ततः शचीप्रव्यथिता हृतराज्यमवेक्ष्य सा नंदनांतरमासाद्य तपस्तेपे सुदुःकरं तां श्रुत्वा धर्मनिरतां बृहस्पतिरुदारधीः आगम्य नंदने देवीवाक्यमाह महातपाः बृहस्पतिरुवाच किमर्थं तप्यते देवि तपः परमदुश्चरम् त्वया किं प्रार्थ्यते तेन तपसा ब्रूहि कारणम् शच्युवाच हन्नाभिभूत देवेंद्र हृतराज्यं हतद्विषम् क्वापि प्रणष्टं तं विप्र न जाने हं प्रियं पतिम् एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मन्न तपत्र ग्रं समाश्रिता यथा पुनर्निजं राज्यं देवेंद्रः प्राप्नुयादिति कतिषु

ती अशोकवृक्षाग्रगतान्न चिन्तानलपरायणा उक्तं त्रिजटया तत्र वाक्यं हेतुविशेषसंयुतम् अ
शोकप्रणतासीते विशोकात्वं भविष्यसि तथेत्युक्तं मया ब्रह्मन्यथोक्तं त्रिजटावचः
ततः प्रभृत्यहं शश्वदशोकव्रतमाचरम् तेन व्रतप्रभावेन हनुमान्पवनात्मजः शतयो
जनविस्तीर्णं तीर्त्वा सागरमव्ययम् मयाद्दष्टो मुनिश्रेष्ठ सामित्रानो महाबलः पुन
अकुशली जातो दग्ध्वा लंकां महाबलात् ततो मे प्रत्ययो जातो व्रतस्यास्य महात्तरोः
अस्य च व्रतराजस्य प्रभावेन मया हरिः ततः केश्चिद्दहोरात्रैर्भर्त्ता मे राघवो बली निह
त्य रावणं संख्ये मां विशुद्धां गृहीतवान् तदहं भगवन्विप्र पृच्छामि त्वां दृढव्रतम् अ
शोकस्य प्रभावं मे वक्तुमर्हस्यशेषतः व्रतस्यास्य पुरा येन पुराणोक्तं महीतले अ
थवा सुरलोके सुसुरनारीनिषेवितम् वसिष्ठ उवाच एवमेतज्जनकजेय याव

व्रं०
२८५

वसिष्ठउवाच निर्मीयवृत्तप्रवरंप्रणम्यमहत्पार्चयित्वाविधिवच्चधर्मं एतच्छ्रुदेवीपुनराहनम्रा
देविश्रृणुत्वंविधिमस्यसर्वम् वाक्यमिदमुवाच आरम्यतद्व्रतेकार्यंत्रिरात्रेसमुपोषणं त्रि
रात्रेदेविविरव्यातमशोकतरुमूलके कार्यंनारीभिर्मनोवाक्कायकर्मभिः ततःप्रद
क्षिणादेयाअष्टोत्तरशतैफलैः नालिकेरैश्चखर्जूरैर्गोस्तनीभिर्दिनेदिने मंत्रेणानेनम
नसापूजयंतिसदाशिवं अशोकापनुद सर्वकामफलप्रद व्रतेनानेनचीर्णेनयः
योक्तफलदोभव इतिप्रदक्षिणामंत्रः ततस्तृतीयेदिवसेसमभ्यर्च्यविधानतः महा
देवंवृषयुतंवंशपात्राणिकारयेत् अनेनैवविधानेनयःकुर्याद्व्रतमुत्तमं वैधव्यंना
प्नुयान्नारीपुत्रसौख्ययुताभवेत् वसिष्ठउवाच बृहस्पतिमुखाच्छ्रुत्वाशचीचकेम
मंव्रतम् शास्त्रोक्तविधिनासीतेभक्त्यादेवःसमागतः वृत्रहत्याविनिर्मुक्तोयथाम
वतिवासवः तथात्वमपिवैधार्थ्यंव्रतमेतत्समाचर यथासाध्वीषुमुख्याधीःप्राधा

कपो×

रमितो×३

25

राम
२८५

त्रिपुने ब्रूहि सुरराट् शत्रुतापनः प्रसादं कुरु मे देव संयोगं तेन चाप्नुयां बृहस्पतिरु
वाच शृणु पौलोमि देवेंद्रो यथा नष्टे भयातुरः मानसांभसि संभूतपंकजांतरमा
श्रितः ब्रह्महत्याप्रभावेन उद्वेगं गुरुमाश्रितः अभिभूतामिवापश्यन्ततो मुनि
लयं गतः कामं तपः प्रसंगेन सर्वं प्राप्स्यसि सुव्रते बहुकालस्थितं यस्मात्तपसा
लभ्यते फलं स्त्रीणां पुष्टिकरं ह्येकं व्रतं प्रोक्तं स्वयंभुवा सावित्र्याः पृच्छमानाया
स्तत्वं कर्तुमिहार्हसि अशोकव्रतमित्येवं नाम्नाख्यातं त्रिविष्टपे येन चीर्णेन
पौलोमि नारी दुःखं न संस्मरेत् हरः स्वयं भवत्येव वृत्त राजसुनंदने अस्मिंस्तु ह्रेहरमं
पुष्पित विज्ञानामि निश्चितं शच्युवाच पुन्नागनागवकुलचंपकाद्यान्महो
रुहान् परित्यज्य कथं चान्यान्हरोऽस्मिन्कृतसन्निधिः बृहस्पतिरुवाच हरे
ण निर्मितः पूर्वमशोकोऽयं कृपालुना लोकोपकारकरणे ततोऽयं शिववल्लभः

ब्रं०
२४६

मध्येसीतयात्वंप्रसादतः अशोकसंपन्नफलंगृहाणार्घ्यंकृतंमया इत्यर्घ्यम् रावणस्य
वधार्थायउत्पन्नस्त्वंमहीतले विष्णोरंशोसिदेवेशगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते दशावतारग्र
हणंकरोषित्वंप्रभावतः गृहाणार्घ्यंमयादत्तंसीतालक्ष्मणसंयुतइति रामपूजामंत्रः
तातभक्त्यनुरुप्रस्त्वंवीरंवनेयोनुययौतदा लक्ष्मीविवर्द्धनंगौरंलक्ष्मणंपूजयाम्यहम्
लक्ष्मणपूजामंत्रः अवनीतलसंभूतेसीतेसर्वांगसुंदरि गृहाणार्घ्यंमयादत्तंपूजेयं
जनकनंदिनि लक्ष्मीत्वंसर्वदेवस्यविष्णोरंशेनहीतले अवतीर्णामयादत्तंगृहाणा
र्घ्यंनमोस्तुते इतिसीतापूजामंत्रः एवंसंपूज्यविधिनासर्वशोकविनाशनम् सर्व
पापप्रशमनंसर्वकीर्त्तिविवर्द्धनम् अपुत्रयापुरापार्थपार्वत्यामंदिराकृते अशो
कसंज्ञकंपुत्रत्वेपरिकल्पितः जातकर्मादिकंतस्यअशोकस्यमहातरोः कारितं
विधिवत्तत्रतेनरत्नोनगोत्तमः यावत्तुकुरुतेनारीपुराणोक्तविधानतः अशोक

राम
२४६

तसः ४२

न्यंजायतेदितौ व्रतमेतत्कृतंलोकेख्यातंदेविभविष्यति व्रतमेतदशोकस्यसर्वकामफ
लप्रदम् श्रीकृष्णउवाच वसिष्ठस्यवचःश्रुत्वासीताचक्रेव्रतोत्तमम् रामाज्ञांसम
नुज्ञाप्यअयोध्यायांचकारसा सीताव्रतेकृतेतस्मिन्दुःखहीनाभयादभूत् युधि
ष्ठिरउवाच अशोकस्यसमाख्यातापूजादेविविधानतः कादेवतानत्रपूज्यानारी
भिर्व्रतसिद्धये श्रीकृष्णउवाच अशोकवृक्षेतिष्ठंतिसर्वदेवायुधिष्ठिर पल्लवेषु
चशाखासुशिवाद्याःसर्वदेवताः अशोकसंनिधौरामःपूजनीयःसलक्ष्मणःसीत
यासहितोराजाविष्णोरीशायतोमतः पृथक्मंत्रैःपृथग्वस्त्रैअशोकाख्यायथाक्र
मे पूज्य अमरतवेष्टपुराणोक्तविधानतः अशोकवृक्षविहितादिवाद्यायेसुरो
त्तमाः अशोकपूजनेनाशुतेतुष्टाभवंत्विह गौर्यालक्ष्म्यातथेंद्राण्याशस्यधत्या
चसीतया त्वंसमाराधितःपूर्वमशोकफलदोभव इतिपूजामंत्रः अशोकवाटिका

त्तमम् अशोकं पाडवश्रेष्ठ शोकं नाशयति वं पितृमातृपतीन्ंच श्वशुराणां तथैव च
अशोकस्त्वशोकहरो भव सर्वजनःकिल इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे अशोकत्रिरा
त्रव्रतम् अथ कार्त्तिकादिमासेषु शानिष्क्रामायांत्रयोदश्यां शानिप्रदोषव्रतं स्कांदे
लोमशउवाच पुरा वृत्रादिभिर्दैत्यैर्वर्त्तमाने महाहवे हतः पाकेशानचंविरपांके
नेन चैव हि दैत्यान्पलायितान्दृष्ट्वा हन्यमानान्सुरेश्वरैः वृत्रः कोपसमाविष्टो देवा
न्योद्धुमथाययौ कालाग्निरूपसदृशं रूपं कृत्वा महाजवं व्यवर्द्धत महातेजा रोदसी
पूरयन्निव तं दृष्ट्वा भयवित्रस्ता देवाः शक्रपुरोगमाः कर्त्तव्यं नाध्यपद्यंत तदा गु
रुरुवाच ह तपसा तु महोग्रेण व्रतेन नियमेन च अजेयोऽयं महातेजा वृत्रः शत्रु
विनाशनः आराधयन्ततो देवं पूर्वं शंकरमव्ययम् व्रतेन विधियुक्तेन वृत्रं जप
यमाचिरं देवाऊचुः करेकेन विधानेन किं दानेन व्रतेन च आराधनीयो गो

स्वप्रसादेन सर्वान्कामानवाप्नुयात् अवैधव्यतामानुलक्ष्मीसान्निध्यमाप्नुयात् सर्वोपहारा
न्नैवेद्यं ब्राह्मणाय निवेदयेत् कथामपिममाकर्ण्य यः कुर्याद्विजतर्पणं व्रतस्य फलमाप्नो
ति स व्रतोपि न संशयः युधिष्ठिर उवाच विशेषं ब्रूहि मे देव अशोकतरुपूजने येनार्चि
तेन तैः सर्वं प्राप्यते सकलं फलम् श्रीकृष्ण उवाच कथयामि तरो राजन्याभिर्व्रतमि
दं कृतम् मनुष्यदेवगंधर्वनारीभिः पुत्रवृद्धये अनसूयात्रिपत्न्या वा अरुंधत्या तथै
२= व च देवकन्याभिः सीतया चैव द्रौपद्या सत्यभामया दमयंत्या च सावित्र्या कृतं तद्व्रतमुत्त
मम् अशोकः पूजितः पूर्वं यथावच्छृणु पार्थिव अशोको राजतश्चैव सौवर्णोथ तथा
पिवः तथैव कारयेत्सीतां सौवर्णां रामलक्ष्मणौ पूजयेद्विविधैर्मंत्रैः पूर्वोक्तैर्नृपस
त्तम् अशोकं पूजयेद्धूतं चक्रं तस्मिन्मपल्लवैः विरूढैः सप्तधान्यैश्च तु गणकमोदकैः
शुभैः कालोद्भवैः शुभैर्दिव्यैर्नालिकेरैः सदाडिमैः पुष्पादिना तथा धूपैः पूजयेत्तरु

शतेनाप्यथवादेवं द्वात्रिंशद्दीपमालया घृतेन दीपयेद्धीमान् शिवस्य परितुष्टये तथा फलैश्च धूपैश्च
नैवेद्यैर्विविधैरपि उपचारैः षोडशाभिर्लिंगरूपी सदाशिवः ५२

व्र०
२४८

उत्तंडोक्तं गंगायां स्नादनंतकर्म् पंचपिंडाननुद्धृत्य न स्नायात्परवारिणा ततः प्रदोष
समये स्नात्वा मौनं समाचरेत् प्रदीपानां सहस्रेण दीपनीयः सदाशिवः पूज्यः प्रदो
षसमये नाभिः सर्वार्थसिद्धये नाम्नां शतेन रुद्रोक्तेन स्तोतव्यश्च स्तुतिप्रियः नमो रु
द्राय भीमाय नीलकंठाय वेधसे कपर्द्दिने सुरेशाय व्योमकेशाय वै नमः वृषध्व

सोमाय

जाय सोमनाथाय वै नमः दिगंबराय भर्गाय उमाकांत कपर्द्दिने तपोमयाय व्या
प्ताय शिपिविष्टाय वै नमः व्यालप्रियाय व्यालाय व्यालानां पतये नमः महीधरा
य व्याघ्राय पशूनां पतये नमः त्रिपुरांतकाय सिंहाय शार्दूलाय ऋषभाय च मिता
य मितनाथाय सिद्धाय परमेष्ठिने कामांतकाय कामाय तुष्टीनां पतये नमः क
ल्याणाय विशिष्टाय शिष्टाय परमात्मने वेदगीताय गुप्ताय वेदगुह्याय वै नमः
दीर्घाय दीर्घरूपाय दीर्घार्थाय महाय च नमो जगत्प्रतिष्ठाय व्योमरूपाय वै नमः
वेदाय वेदवीजाय = २

राम
२४८

31

शीघ्रो ह्यस्माभिर्ज्ञेय कामुकैः तद्वदस्व सुराचार्य त्वं हि नः परमा गतिः गुरुरुवाच कार्त्ति-
कादिषु मासेषु मंदवारे त्रयोदशी विशेषाच्छुक्लपक्षे तु सर्वकामकरी शुभा तस्यां प्र-
दोषसमये लिंगरूपी सदाशिवः पूजनीयो हि देवेंद्र सर्वकामसमृद्धये स्नात्वा
मध्याह्नसमये तिलामलकसंयुतम् शिवस्यैवार्चनं कुर्यात् गंधपुष्पफला-
दिभिः पश्चात्प्रदोषसमये स्थावरं लिंगमर्चयेत् स्वयंभूः स्थापितं वापि पौरुषेय
मपौरुषं जने वातिजने वापि ह्यरण्ये वा तपोवने ग्रामाद्बहिः स्थितं लिंगं ग्रामस्था-
च्छतगुणं स्मृतं वन्याच्छतगुणं पुण्यमारण्यस्य च पूजने वन्याच्छतगुणं प्रो-
क्तं लिंगं वै पर्वतस्थितं पर्वताच्चायुतं पुण्यं तपोवनसमाश्रितं काश्यादिसंस्थितं-
लिंगं तत्पुण्यस्यादनंतकं एवं विशेषं लिंगानां तीर्थानां निपुणो भृशं ज्ञात्वा च शिव
पूजायां विधिज्ञोऽपि प्रपूजयेत् वापीकूपतडागादि देवखातनदीषु च क्रमाच्छत

वृ० श्रीपृष्टं कुरु महाभागयन्मां पृच्छसि कुरु प्रभो शंभोः प्रसादात्सर्वं ते भविष्यति ततः याति कं शाकं वा
२५९ च वृत्रः कदा महेशानं समाराधयद्वाद्रात् कथं च स वरः प्राप्तः पुरा कस्मात् भव द्विजः गुरु
रुवाच वृत्रो ह्ययं महातेजास्तपस्वी तपसा पुरा शिवप्रसादयामास पर्वते गंधमादने
नाम्ना चित्ररथो राजा वनं चित्ररथस्य तत् एतज्जानीहि मोइंद्र तव पुर्याः समीपतः
यस्मिन्वने महाभाग वसंति महद्रुमैः तस्माच्चैत्ररथं नाम वनं परममंगलं यस्य रा २:४५
शिवेनैव यानं च परमाद्भुतं कामगं किंकिणीयुक्तं सिद्धचारणसेवितं गंधर्वैरप्स
रोयक्षैः किन्नरैरुपशोभितं ततस्तेनैव यानेन पृथिवीं पर्यटन्पुरा तथा गौरीं समुद्रां न्२४
श्च द्वीपांश्च विविधांस्तथा एकदा पर्यटन्राजा नाम्ना चित्ररथो महान् कैलासमागत
स्तत्र ददर्श परमाद्भुतम् तथा समां महेशस्य गणैश्च वविराजितां अर्द्धांगलग्नयादे सम
व्याशोभितं च महेश्वरम् निरीक्ष्य देव्या सहितं सदाशिवं कर्पूरगौरं वरमं बुजेक्षणं क २५९

गर्वकृत्सुमहा दैत्यअंधकासुरसूदिने नीललोहितशुक्लायचंडमुंडप्रियायच भक्तिप्रियाय
देवायज्ञानज्ञानाव्ययायच महेशायनमस्तुभ्यंमहादेवहरायच त्रिनेत्रायत्रिवेदायवे
दांगायनमोनमः अर्थायअर्थरूपायपरमार्थायवैनमः विश्वायविश्वरूपायविश्वना
थायवैनमः शंकरायचकालायकालावयवरूपिणे अरूपायविरूपायसूक्ष्मरूपा
यवैनमः श्मशानवासिनेतुभ्यंनमस्तेकृत्तिवाससे शशांकशेखरायैवरुद्रभूमिश्चवा
यच दुर्गायदुर्गपारायदुर्गावयवसाक्षिणे लिंगरूपायलिंगायलिंगानांपतयेनमः
नमःप्रभावरूपायप्रभावार्थायवैनमः नमोनमःकारणकारणायतेमृत्युंजयायात्म
भवस्वरूपिणे त्रियंबकायासितकंठभर्गाते गौरीपतेमंगलहेतवेनमः बृहस्पतिरु
वाच नाम्नांशतंमहेशस्यअचार्य्यब्रूतिनातदा प्रदक्षिणानमस्कारैरे तन्संस्तवैः प्रय
त्नतः कार्यप्रदोषसमयेतुष्टयर्थंशंकरस्यच एवंव्रतंसमादिष्टंतवशाक्रमहामते

व्रतेनानेनच ३

बृ०
२५०

शप्तस्तयादेव्या भवान्याराजसत्तमः राजाचित्ररथः सद्यःपपातस तदादिवि आसुरीं
योनिमासाद्यवृत्रोनाम्नाभवत्तदा तपसापरमेणैव त्वष्टुस्संयोजितःक्रमात् तपसा
ब्रह्मचर्येणशंभोराराधनेनच वलीढ्रेतेशक्योन केनचित् आसुरेणाहिभावेन
व्यंगचक्रेव्रतंयतः तेनच्छिद्रेणचैवासौपश्चाद्वध्योभविष्यति तस्मात्त्वमपिदेवेंद्र
कृत्वावेदव्रतंशुभं हनिष्यसिमहावाहोवृत्रंनास्त्यत्रसंशयः गुरोस्तद्वचनंश्रुत्वा
उवाचाथशतक्रतुः सोद्यापनंविधिंब्रूहिब्रह्मदोषघ्नमेधुना गुरुरुवाच कार्त्तिकमा
सिसंप्राप्तेमंदवारेत्रयोदशी संपूर्णातुभवेद्यासासमग्रव्रतसिद्धये वृषभोराजतः
कार्यःपृष्ठेतस्यसुपीठकं तस्योपरिन्यसेद्देवंउमाकांतंत्रिलोचनं पंचवक्त्रंदशभु
जमर्द्धांगेगिरिजासती सौवर्णीप्रतिमांकृत्वाताम्रकुंभेजलान्विते पंचरत्नफलोपे
तेपंचपल्लवचर्च्चिते चंदनेनसुगंधेनमिश्रितेशोभितेतथा रूप्यपात्रंततःकृत्वा

स्क०
२५०

पर्द्दिनं चंद्रकलाविभूषितं गंगाधरं देववरं तदानीं प्रहस्य राजा च तदा गिरीशं न्यायान्वितं
वाक्यमिदं बभाषे वयं च शंभो विषयान्विताश्च मत्त्यादयः स्त्रीजिताश्चापि चान्ये न लो
कमध्ये वयमेव चान्ये स्त्रीसेवनं लज्जया नैव कुर्मः एवं वाक्यं निशम्याह महेशः प्र
हसन्निव उवाच न्यायसंयुक्तं सर्वेषामपि सम्यक् एवं तां भयं लोकापवादोऽत्र सर्वेषामपि
नान्यथा भक्षितं कालकूटं मे सर्वेषामपि दुर्ज्ञेयं लोकातीतं च मे वृत्तं तथाप्युपहस
त्यसौ ततश्चित्ररथं देवी गिरिजा वाक्यमब्रवीत् रे दुरात्मन् कथं त्वद्य शंकरश्चोपह
सितः मयासहैव मंदात्मन् ईदृशं कर्मणः फलं साधूनां समर्थश्च महानुभावास्तथा
ह्यमीश्च ऋषयो वेदगर्भाः तथैव सर्वे सनकादयो ह्यमी च ज्ञानेनात्मयं शिवं यदन्तं ते
रे मूढ सर्वे मुनयोऽभिनंदस्त्वमेकरवासि परो न कश्चन तस्मादतिस्तब्धमहं कृतं
त्वां सुशिक्षयेऽहं न च कुर्याच्च यथैवं अस्मात्त्वं तु विमानात्त्वं दैत्यो भूत्वा सु दुर्मते एवं
चित्तानामुपहासं करोति यः देवो वा य

व्रु० २५।

तेमयातव गृहाणमन्त्यादत्तंमेसुप्रसन्नोभवाव्यय दधि सर्पिषादेवदेवेशस्नपनं क्रियतेमया उमाकांतगृहाणेदं श्रद्धयासुरसत्तम घृतं इदंमधुमयादत्तंतवपु ष्टयर्थमेवच गृहाणशंभोमेमन्त्यामम शांतिप्रदोभव मधु स्तेनयादेवदेवेश स्नपनंक्रियतेमया गृहाणश्रद्धयादत्तंसुप्रसन्नोभवप्रभो कावेरीनर्मदावेणी तुंगभद्रासरस्वती गंगाचयमुनाचैवताभ्यःस्नानार्थमाहृतं गृहाणत्त्वमुमा॰ कांतस्नानायश्रद्धयाजलं स्नानं रक्तवासोमयादत्तंसोत्तरीयंसुशोभनं गृहा॰ णत्वंसुरश्रेष्ठममचायुःप्रदोभव वस्त्रं यज्ञोपवीतंसौवर्णंप्रदत्तंतव गृहाणप रयातुस्मानुष्टिंमेकुरुसर्वतः उपवीतं सुगंधंचंदनंदेवमयादत्तंतवप्रभो म न्त्यापरमयाशंभोसुगंधंकुरुमेभुव चंदनं मालतीचंपकादीनिकुमुदानु त्पलानिच विल्वपत्राण्णिपूजार्थंस्वीकुरुत्त्वमुमापते पुष्पं धूपविशिष्टप

शंकर२४

राम २५।

37

आसनेस्मिन्नुमाकांत भरवस्पर्शसुनिर्मले उपविश्य मृडे दानीं सर्वशांतिप्रदो भव ×५ ×२१२

कुंभस्योपरि विन्यसेत् अथाक्रो मृण्मये कुंभे वंशपात्रमथापि वा पर्णेश वंवास्थाप्य
सौवर्णीप्रतिमां तथा शाङ्ग्याकृतां परिस्थाप्य वस्त्रमाल्यविभूषणैः पूजयित्वा विधाने-
न रात्रौ जागरणं चरेत् पुष्पमंडपिकामध्ये कृत्वाष्टकुसुमसमन्वितः आवाहयेत्तथ
अथपूजा × मंतत्रमंत्रेणानेन सुव्रत एह्येहि त्वमुमाकांत स्थाने चात्र स्थिरो भव यावत्पूजांस
माप्येत कृपया दीनवत्सल आवाहनं आसनं पाद्यं च ते मया दत्तं पुष्पगंधसमन्वि-
तं गृहाण देवदेवेश प्रसन्नो ग्वरदो भव पाद्यं ताम्रपात्रस्थितं तोयं फलगंधा-
दिसंयुतं अर्घ्यं गृहाण देवेश मया दत्तं हि भक्तितः अर्घ्यं शीतलं निर्मलं तो-
यं कर्पूरेण सुवासितं आचम्यतां सुरश्रेष्ठ मया दत्तं हि भक्तितः आचमनं पं-
चामृतेन स्नपनं ततन्मंत्रैश्च कारयेत् गोक्षीरधाम देवेश गोक्षीरेण मया कृ-
तं स्नापनं देवदेवेश गृहाण परमेश्वर दुग्धं दधि मया देव स्नापनं क्रिय-
चैव ×१

ब्र०
२५२

भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिः प्रतोषयेत् दीनानाथांश्च संतर्प्य अथ च्छिद्रं वाचयेत्ततः लब्ध्वानु
ज्ञां ब्राह्मणानां बंधुभिः सहितः [illegible] शुचिः हृदि स्मरन् शिवं मन्त्रया भुंजीत नियतो व्र
ती अनेनैव विधानेन कुर्यादुद्यापनं बुधः एवं यः कुरुते मर्त्यः प्रदोषव्रतमुत्तमं श
निवारेण संयुक्तं सोद्यापनविधिं नरः आयुरारोग्यमैश्वर्यं पुत्रपौत्रमनंतकं शत्रू
न्जयते नित्यं प्रसादाच्छंकरस्य च तस्मात्त्वमपि देवेशं पूजयस्व सदाशिवं शनिप्र
दोषविधिना ध्रुवं राज्यं विजेष्यसि एवं निशम्य गुरुणा कथितं तदानीं हृद्यापनेन वि
धिना गिरिशं प्रपूज्य लोकं ग्रसंतमिव दैत्यपतिं प्रवृद्धं मां दारुणाद्गमनं त्वयमीश्र य
तुष्टा इति स्कांदे केदारखंडे शनिप्रदोषव्रतम् स्कांदे व्यास उवाच त्रयोदश्यां
तथा रात्रौ सायाह्ने त्रिलोचनं दृष्ट्वा प्रथमे यामे मुच्यते सर्वपातकैः मदनरत्ने
स्कांदे देव्युवाच देव केन विधानेन प्रदोषव्रतमुत्तमं विधातव्यं नरैः स्त्रीभिः संता

राम
२५२

57

रंमसर्वौषधिविर्ज्जंभितं गृहाणपरमेशानममश्रांत्यर्थमेवच धूपः दीपंचपरमंशुंभोद्युत
श्चज्वलितंमया दत्तंगृहाणदेवेशममज्ञानप्रदोभव दीपावलीमयादत्तागृहाणपर
मेश्वर आरार्त्तिकप्रदानेनममतेजःप्रदोभव नीराजनं शाल्योदनंघृतापूपपाय
सादिसमन्वितं नैवेद्यंविविधंदत्तंभक्त्यामेप्रतिगृह्यतां नैवेद्यं कर्पूरैलालवंगा
दिपूगीफलसमन्वितं तांबूलंकल्पितंभक्त्यागृहाणगिरिजाप्रिय तांबूलं इदंफ
लंमयादत्तमितिफलं हिरण्यगर्भगर्भस्थमितिदक्षिणा निपत्यदंडवद्भूमौप्रण
म्यचपुनःपुनः क्षमापयित्वाचततोदेवस्यपुरःणंवृडेन गीतवादित्रनृत्याद्यैर्गृ
हे वा देवतर्त्तनयैर्वितानमंडपंकृत्वानानावर्णैःसमन्वितं प्रभातायांतुशर्वर्या
मुदितेरविमंडले स्नात्वापुनःसमभ्यर्च्यहुकृयोत्थापयसेनच आचार्यंचसपत्नी
कंवस्त्रालंकारचंदनैः तोषयित्वाप्रविदंतगांचदद्यात्पयस्विनीम् ब्राह्मण

रात्रौजागरणंचरेत्=हि

व्र० २५३

५१

शृणु पार्थ व्रतश्रेष्ठं नाम्नानंगत्रयोदशी याशिवायै पुरा प्रोक्ता प्रसन्नेनेंदुमौलिना गौर्युवा
च परा सौभाग्यकरणी ख्याता नानंगत्रयोदशी तस्याव्रतं महादेव ममापि कथय प्रभो कस्मि
न्मासे च कर्त्तव्यं संपूर्णं च कथं भवेत् पूज्यानि कानि नामानि विधिना केन वै मृड दुर्भ
गानां च नारीणां सौभाग्यकरणं परं वंध्यानां पुत्रकरणं धनधान्यविवर्द्धनं एत
द्व्रतं महादेव प्रसादाद्वक्तुमर्हसि ईश्व० कथयामि न संदेहो महापुण्यं महाफलं ची
र्णेन येन देवेशि सर्वं संपद्यते सुखं नराणां चैव नारीणां विधानं शृणु यत्नतः हेमंते हि
ऽस्मिन्मासि मार्गशिरे शुभे शुक्लायां त्रयोदश्यामुपवासं तु कारयेत् मल्लिकादंत
धावनं पूजा चैव न वेनतु नाहं देवार्घदानं च नैवेद्यं फेणिकास्तथा गंधैः पुष्पैस्तथा
धूपैरर्च्चयेच्च यथाविधि अदत्तिश्च फलैश्चैव रोकाग्रहृदयः स्थितः सम्यक्जित्तें
द्रियो भूत्वा अनंगं हृदि कल्पयेत् पश्चात्प्रदक्षिणीकृत्य अर्घ्यं चैव निवेदयेत्

राम २५३

गेला

तत्रचोक्तेनमंत्रेणव्रतंसंकल्पयेद्बुधः ततस्तु लोहितेभानौ स्नात्वा सनियमो व्रती पूजास्थानं ततो गत्वा प्रदोषे शि
वमर्चयेत् पूजामंत्रः ४४

नफलसिद्धये ईश्वरउवाच यदात्रयोदशीशुक्ला मंदवारेण संयुता आरब्धव्यं व्रतं
तत्र संतानफलसिद्धये कृष्णा मादनार्थेन् भौमवारेण संयुता सौभाग्यस्त्रीस
मृद्ध्यर्थं शुक्रवारेण संयुता आयुरारोग्यसिद्ध्यर्थं भानुवारेण संयुता एवं वत्स
रपर्यंतं प्रतिपदे त्रयोदशी प्रदोषे शिवमभ्यर्च्य नक्तं भोदर्पसिशंकर भवाय नमः म
हादेवाय० रुद्रेभ्यः नीलकंठाय० शशिमौलिने० उग्राय० भीमाय० ईशानाय० म
सयावकंच वाद्यैः षोडशोपचारपूजाः प्रदक्षिणा नमस्कारां श्चाष्ट कुर्यात् यथाभवान्समस्ता
नैवेद्यंभक्ष नां पञ्चनां पापशामोचकः तथाव्रतेन संतुष्टः पुत्रं देहि सुलक्षणं ऋण रोगादिदारि
द्यासतथैव द्युपाप तुःशमृत्यवः भयशोकमनस्तापानश्यंतुममसर्वदा निवेद्यकर्मजानंतुद
च दत्वास द्याद्विजान्सारतः दक्षिणां ब्राह्मणेभ्यश्च ततो मौनं विसर्जयेत् एवं संवत्सरं कु
तुश्रद्धेवाग्रेयात्रयोदश्यामिदंव्रतं इदमपि स्कांदोक्तमेव अथानंगत्रयोदशीव्रतं श्रीकृ०
प्रार्थयेच्चततोव्रती
पृथिव्यायानितीर्थानि सागरादीनितानिच
अनंगमाश्रित्यतिष्ठंतिप्रदोषे गोवृषस्तु

४५ ६४३

हि हि ... (margin, vertical text)

व्र० २५४

श्वरस्तथा ॐ नमो योगेश्वराय योगनंतुनिवासिने गृहाणार्घ्यं मया दत्तं योगेश्वर नमोस्तु ते ६
त्वर्घ्यं मौक्तिकं प्राशयेत्प्रातो वाजपेय फलंलभेत् सर्वाभिप्राय सिद्ध्यर्थं वीरेश्वं ॐ वीरे नामरजयेत् ५२
श्वर वीरभद्र उमाकांत सुरेश्वर हिमपधानिवासी त्वं गृहाणार्घ्यं महीश्वर सीतातुल्यामु
वेत्नारीकं कोलंतुप्राशयेन्निशि चैत्रस्यैव तु मासस्य पन वमल्ली दंतधावनं दमनेनार्
येद्देवं तथार्घ्यं च प्रकल्पयेत् नैवेद्यं खर्जूकान्दद्यात् विश्वरूपंतु पूजयेत् नमस्ते वि ५३
श्वरूपाय सुरूपाय महात्मने गृहाणार्घ्यं मया दत्तं विश्वरूप नमोस्तु ते उमातुल्याम वे
त्नारीकर्पूरं प्राशयेन्निशि वैशाखस्य तु मासस्य पामार्गदन्तधावनं पूजा च मल्लिका
पुष्पैस्तु तमर्घ्यं तु दापयेत् नैवेद्यं वटकं दद्यान्महादेवं तु पूजयेत् नमस्ते महारूपाय
सर्वविज्ञानरूपिणे गृहाणार्घ्यं मया दत्तं महारूप नमोस्तु ते ततः शुद्धमना भूत्वा जा राम
तीफलं प्राशयेन्निशि अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमप्सरोगणं लभेत् ज्येष्ठस्यैव तु मासस्य २५४

प्रा२

नमस्कुर्यादनंगंच मंत्रेणानेन मानिनि नमोस्त्वनंगदेवाय सर्वसंघनिवासिने हृद्
स्थिस्थाय नित्याय सूक्ष्माय परमेष्ठिने स्वर्गेचैव तु पाताले मर्त्यलोके तथैव च स
र्वव्यापी त्वनंगत्वं गृहाणार्घं नमोस्तु ते इत्यर्घं पूजयेत्तस्य स्यचित्तेन मधु च प्राशये
न्निशि रंभा तुल्या भवन्नारी सौभाग्यमतुलं भवेत् नश्यंति सर्वपापानि अन्यजन्म
कृतानि च लावण्यमतुलं चैव रूपैश्वर्यसमन्वितं अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्रा
प्नोति मानवः योषसैंकवर्तिकाः स्निग्धा नैवेद्यं च प्रकल्पयेत् उपोष्य पूजयेद्देव
मक्त्यानाथेश्वरं प्रिये ॐ नमो नाथेश्वराय ईश्वराय नमो नमः नमस्ते भुवनेशाय
गृहाणार्घं नमोस्तु ते इत्यर्घः व्रतस्य स्वस्य चित्तेन चंदनं प्राशयेन्निशि सर्वपा
पविशुद्धात्मा सौभाग्यमतुलं लभेत् माघस्यैव तु मासस्य विष्णुक्रांता दंतधाव
नं कुंदपुष्पैः समभ्यर्च्य स्वर्चयेद्बीजपूरकैः नैवेद्यं शार्करां दद्यात् देवो योगे

व्रतमासस्य
प्रोक्तं वरं दं
नंधावनम
जातीपुष्पैः
पूजनं तस्या
द्वादसेनार्घमेवच अप्रो ४-५

कृते सौत्रामण्याख्ययज्ञस्य फलमष्टगुणंलभेत् भाद्रस्य वरमासस्य त्र्यंको नं दंतधाव
नं अर्चयेच्च पर्कैः पुष्पैर्नैवेद्यं घृतपूरिकां अर्घ्यं पूगफलं दद्यात्सद्योजातं तु पूजयेत्
ततः स्वस्थमना भूत्वा अगरुं प्राशयेन्निशि त्रिदशेश्वरदेवाय सद्योजाताय ते नमः
गृहाणार्घं मया दत्तं सद्योजात नमोस्तु ते दशानामश्वमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः
आश्विनस्य तु मासस्य कंकतीदंतधावनं अर्चयेत्करवीरैस्तु अर्घ्यं कर्कटिकाफलम्
दद्यात्त्रिदशाधिपतिर्नैवेद्यं शुभ्रमंडिका प्राशयेत्कनकं तोयं निशि देवं प्रपूजये
त् ॐ त्रिदशाधिपदेवेश उमाकांत महेश्वर त्रिधारूपमनस्त्वं हि अर्घ्यो मे प्रति
गृह्यतां चातुर्मासस्य यज्ञस्य फलं दशगुणं लभेत् कार्त्तिकस्य तु मासस्य कर्दम्बं द
न्तधावनं रक्तोत्पलैः पूजनं च कूष्मांडार्घं प्रदापयेत् नैवेद्यं घृतपूरिकां दद्यात्पूजये
ज्जगदीश्वरम् प्राशयेन्मदनफलं निशि चैवं समाहितः नमस्ते जगदीशाय तापि

सहदैं दंतधावनं पूजा वकुलपुष्पैस्तु श्रीफलेनार्घ्यकल्पना नैवेद्यं मंडकान्दद्यात्त
वं गंधं प्राशयेन्निशि प्रद्युम्नं पूजयेद्देवं सर्वपापप्रणाशनं नमस्ते पशुपतये प्रद्युम्नभु
वनेश्वर गृहाणार्घ्यं मया दत्तं प्रद्युम्न परमेश्वर सुवर्णशतदानस्य फलं प्राप्नोत्यसंश
मेत्र आषाढस्य तु मासस्य नारंगो दंतधावनं कदंबैः पूजयेद्देवं नालिकेरार्घक
ल्पना नैवेद्यैर्विविधैर्नक्तं उमापतिं प्रपूजयेत् प्राशयेत्तिलबीजानि शिवस्व
स्थेन चेतसा उमापते महाबाहो कामदहनाय ते नमः गृहाणार्घ्यं चंद्रमौले उ
माकांत नमोस्तु ते वाजपेयस्य यज्ञस्य फलमाप्नोति मानवः श्रावणस्य तु मा
सस्य जातीमिहं दंतधावनं पूजयेत्पद्मपुष्पैस्तु जंबूकेरर्घकल्पना नैवेद्यं क्षी
रस्य दद्यात् शूलपाणिं तु पूजयेत् प्राशयेद्धं घृतं यं तु रात्रौ चैव समाहितः ॐ
नमः शक्तिधराय भक्तिभावनशूलिने गृहाणार्घ्यं मया दत्तं शूलपाणे नमो

व्र० २५६

रः ६ स्र० एवंकृत्वाप्रयत्नेनदंपतीचैवपूजयेत् तयोश्चभोजनंदद्याद्दंपत्योःपरितोष कं अनेनविधिनातुयाप्सहंयुक्तस्त्वयानघ तेभ्योदत्तंचयत्किंचिदक्षयंनात्र संशयः आचार्यमग्रतःकृत्वातस्यादेशंतुदापयेत् तत्राचार्यसमंतीर्थंनत्राचा र्यसमंतपः ॥ तस्माहंकायमास्थायधर्मसिद्धिंनयेध्रुवं तेनैवाचार्यदानेन सर्वंभवतिवादतयं एतद्व्रतोत्तमंश्रेष्ठंगुह्याद्गुह्यतरंपरं एतत्समर्थोन्सुतान्सि द्धिमवैधव्यंचयच्छति रूपंधनंधान्यमायुरारोग्यंचप्रदापयेत् इदंव्रतमंचसौ भाग्यंवर्द्धयेच्चवरानने त्रयोदशीव्रतान्नास्तिसौभाग्यकरणंपरमितिभवि ष्योत्तरेनंगत्रयोदशीव्रतं इतिश्रीभट्टनीलकंठात्मजभट्टशंकरकृतौव्रता र्केत्रयोदशीव्रतानि ॥ ॥ ॥

राम २५६

नेऋलपालाये गृहाणार्घ्यं महेशाय जगदीशनमोस्तुते अर्घमंत्रः पूजांतेन्नागरं कु
र्यात्क्रीतनवाद्यमहोत्सवैः अर्द्धनारीश्वरं कुर्यात्सौवर्णं रौप्यमेव च वस्त्रयुग्मेन संवे
ष्ट्य शय्यायां विनिवेशयेत् एवं कृत्वा तु देवेशं नत्र शोभां तु कारयेत् श्वेतपुष्पैस्सु
संपूज्य श्वेतचंदनचर्चितं धूपं सुगंधं संदीप्य सवत्सां गां प्रदापयेत् श्वेतवस्त्र
परीधानां घंटाभरणभूषितां सुसूक्ष्मवस्त्रयुगलमाचार्याय निवेदयेत् तथैव द
क्षिणां दद्यादासनं चैव पादुकां छत्रं च मुद्रिकाश्चैव कंकणं चैव भूषणं स्वद्रु
दिव्या प्रदेया तु तूल्याच्छादनसंयुता गृहोपस्करसंयुक्ता भक्तियुक्तेन चेतसा
तत्रोपवेश्य पश्चादाचार्यमुपवासव्रती ततः पादौ मूर्द्धि समारोप्य प्रणिपत्य वचो
वदेत् भगवन्त्वत्प्रसादेन व्रतं संपूर्णतां मम एवमस्त्विति स ब्रूयात्तवत्तुष्टोस्तु शंक

कश्यपं हत्वा देवदेवं जगद्गुरुं सुखासीनं तदुत्संगे शांतकोपं रमापतिं प्रल्हादो ज्ञानि
नां श्रेष्ठः पालयन्राज्यमुत्तमं एकाकी च तदुत्संगे प्रियं वचनमब्रवीत् प्रल्हाद उ
वाच नमस्ते भगवन्विष्णो नृसिंहरूपिणे नमः त्वद्भक्तोऽहं सुरेशो कत्वां पृच्छामि त
त्वतः स्वामिन्त्वयि मम माभिन्ना भक्तिर्जाता त्वनेकधा कथं च ते प्रियो जातः कार
णं वद मे प्रभो श्रीनृसिंह उवाच कथयामि महाप्राज्ञ शृणुष्वैकाग्रमानसः भ
क्तेर्यत्कारणं वत्स प्रियत्वस्य च कारणं पुरा कालेऽप्यभूद्विप्रः किंतु त्वनाप्यधीत
वान् नाहं तैर्वासुदेवेऽहि वेश्यासंसक्तमानसः तस्मिन्जाते न चैव तत्वं चकार
सुकृतं कियत् कृत्का तु मद्व्रतं चैकं वेश्यासंगतिलालसः तद्व्रतस्य प्रभावेण
भक्तिर्जाता तवानघ प्रल्हाद० कस्य पुत्रस्य किं व्रतं वेश्यायां वर्तमानेन कथं
तच्च कृतं मया येन तद्विप्रमाहात्म्यं वक्तुमर्हसि सांप्रतं श्रीनृसिं० पुरा वं०
श्रीनृसिंहोच्यतां तावत् २४

अथ चतुर्दशीव्रतानि तत्र वैशाखशुक्लचतुर्दश्यां नृसिंहचतुर्दशीव्रतं तच्च प्रदोषव्यापिन्यां
कार्यं तदुक्तं हेमाद्रौ नृसिंहपुराणे वैशाखे शुक्लपक्षे तु चतुर्दश्यां निशामुखे मज्जन्मसं
भवं पुण्यं व्रतं पापप्रणाशनं वर्षे वर्षे तु कर्तव्यं मम संतुष्टिकारणमिति स्कांदे पि वै०
शाखस्य चतुर्दश्यां सोमवारे निलर्क्षके अवतारो नृसिंहस्य प्रदोषसमये द्विजा इति
अनिलर्क्षं स्वाती दिनद्वये तद्व्याप्तावेकदेशसमव्याप्तौ परा अनंगेन समायुक्ता न
सोपोष्या चतुर्दशी धनापत्यैर्वियुज्येत तस्मात्तां परिवर्जयेदिति तत्रैव निषेधात् नृ
सिंहपुराणे चतुर्दशी न संग्राह्या त्रयोदश्यां तु वेध्यवैः स्वातीयुक्तापि नोपोष्या हन
ग सहिता यदि अनंगत्रयोदशी इदं च व्रतं संयोगपृथक्त्वन्यायेन नित्यं काम्यं च
स्कांदे विज्ञाय मद्दिनं यस्तु लंघयेत्पापकृन्नरः स याति नरकं घोरं यावच्चंद्रदिवा
करौ मम संतुष्टिकारणमिति फलश्रवणाच्च अथ कथा सूत उवाच हिरण्य

अनंगत्र
योदशी ४५

वृ० २५८

मोदंते दिवि देवताः सत्यार्थं पुरा ब्रह्मा चक्रे हैतत्तदुत्तमं तद्व्रतस्य प्रभावेन निर्मितं सचराचरं ईश्वरेण पुराची र्णं वधार्थं त्रिपुरस्य च महाप्राज्ञेन विहितं व्रतमेतन्महाफलम् एतद्व्रतप्रभावेण सर्वे सिद्धिमुपागताः वेश्यापि मत्प्रिया जाता त्रैलोक्ये सुखकारिणी ईदृशं मद्व्रतं वत्स त्रैलोक्ये सुविश्रुतं कलहेन विलासिन्या व्रतमेतदुपास्थितं प्रल्हादतेन तेन भक्तिर्मयि जाता सनुत्तमा धृतं याच विलासिन्या ज्ञात्वा व्रतमिदं महत् कलहस्य कृतो पि न मद्व्रतं यत्कृतं भवेत् सा वेश्या नु वरा जाता भुक्त्वा भोगाननेकशः भुक्त्वा कर्मविलीना तत्त्वं प्रल्हाद विशास्वमां कार्यार्थं च भवाना सेमच्छरीरपृथक्त्वा या विधाय सर्वकार्याणि शीघ्रं चैव गमिष्यसि य इदं व्रतमवश्यं प्रकरिष्यति मानवाः न तेषां पुनरावृत्तिर्मत्तः कल्पशतैरपि अपुत्रो लभते पुत्रान्धनकामो धनं तथा ज्ञानी च मम भक्तश्च दिव्यं सौख्यं भवेत्ततः स्त्रियो वा पुरुषाश्चापि कुर्व

राम २५८

तीपुरे ह्यासीद्ब्राह्मणो वेदपारगः तस्यनामसुशर्मेतिवहुलोकेषुविश्रुतः नित्यंहो
मक्रियांचैवविदधातिनरोत्तमः ब्राह्मणक्रियासुनियतं सर्वासुकिलतत्परः अग्नि
ष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टांसर्वैसुरोत्तमाः तस्यभार्यासुशीलाभूद्विख्याताभुवनत्रये प
तिव्रतासदाचारापतिभक्तिपरायणा जज्ञिरेस्यांसुताः पंचतस्माद्विजवरात्तथा स
दाचाराः सुविद्वांसः पितृभक्तिपरायणाः तेषांमध्येकनिष्ठस्तु वेश्यासंगतितत्परः
तथापिविद्यमानेनसुरापानंसुपातकं सुवर्णंचाप्यपहृतंचौरैः सार्द्धंत्वयावहु वि
लासिन्याप्रसंगेनसमाचीर्णमथंवहु विलासिनीवेश्या एकदातद्गृहे ह्यासीन्म
हाकलिस्त्वयासह तेनकलहभावेनव्रतमेतत्त्वयाकृतं अज्ञानात्तद्व्रतंचैकेव्र
तानामुत्तमंव्रतं तस्याविरहयोगेनरात्रौजागरणंकृतं वेश्यायावत्तुभंकिंचित्
त्वज्ञातंनत्वयासमं रात्रौजागरणंचीर्णंत्यक्तंभोज्यमनेकधा व्रतेनानेनचीर्णेन

व्र०
२५९

ध्या पुण्यसौभाग्ययोगेनलभ्यतेदैवयोगतः योभैरैनैतुसंयुक्तंहत्वाकोटिविनाशनं
एतदन्यतरेयोगेनहिनंपापनाशनं केवलेपिचकर्त्तव्यंतद्दिनेव्रतमुत्तमं अन्यथा
नरकंयातियावच्चंद्रदिवाकरौ यथायथाप्रवृत्तिःस्यात्पातकस्यकलौयुगे तथात
थाव्रतप्रयंतिसर्वेधर्मानसंशयः तद्व्रतस्यप्रभावेनमतिर्नस्याद्दुरात्मनां विचार्यै
त्यंव्रकर्त्तव्यंमाधवेमासिमद्व्रतं नियमश्चप्रकर्त्तव्योदन्तधावनपूर्वकं श्रीनृसिंह
महोदग्रदयांकृत्वाममोपरि अद्याहंतेविधास्यामिव्रतंनिर्विघ्नतांनय इतिनियम
मंत्रः व्रतस्थेननकर्त्तव्यासंगतिःपापिभिःसह मिथ्यालापोनकर्त्तव्यःसमग्रफल
कांक्षिभिः स्त्रीभिर्दुष्टैश्चआलापान्व्रतस्थोनैवकारयेत् स्मर्त्तव्यंमेमहारूपंतद्दि
नेसकलेक्रमे ततोमध्यान्ह [illegible] वेलायांनद्यादेविमलेजले गृहेवादेवखाते
वातडागेविमलेक्रमे वैदिकेनचमंत्रेणस्नानंकृत्वाविचक्षणः मृत्तिकागोमये

राम
२५९

तिव्रतमुत्तमं तेभ्योददाम्यहं सोत्वं भक्तिभक्तिसमन्वितं वदनोक्तेनकिंवत्सव्रतस्य
फलमुत्तमं प्रश्नो० व्रतस्यास्यफलं साधुत्वयि मे भक्तिकारणं स्वामिन्नुज्ञातं वि
शेषेण त्वत्तः पापनिकृंतनं अधुनाश्रोतुमिच्छामि व्रतस्यास्य विधिं परं कस्मिन्मा
से भवेदेतत्कस्मिंश्चवासरे प्रभो एतद्विस्तरतो देववक्तुमर्हसि सांप्रतं विधिनाये
नैवस्वामिन्समग्रफलभुग्भवेत् ममोपरिकृपां कृत्वा ब्रूहि त्वं सकलं प्रभो श्रीन
सिं० साधुसाधुमहाभाग व्रतस्यास्य विधिं परं सर्वं कथयतो मे द्य त्वमेकाग्रमनाः शृ
णु वैशाखस्य शुक्लपक्षे तु चतुर्दश्यां समाचरेत् मज्जन्मसंभवं पुण्यं व्रतं पापप्रणा
शनं वर्षे वर्षे तु कर्त्तव्यं मम संतुष्टिकारकं महापुण्यमिदं श्रेष्ठं मानुषैर्भवभीरुभिः
तेनैव क्रियमाणेन सहस्रद्वादशीफलं जायते मन्मुखाद्धि मानुषाणां महा
त्मनां स्वातिनक्षत्रयोगेन शनिवारेण संयुता सिद्धियोगस्य योगे च वणिजे करणे न

व्र०
२५०

श्रीतलं दिव्यं चंदनं कुंकुममिश्रितं ददामि तव तुष्ट्यर्थं नृसिंह परमेश्वर चंदनमंत्रः का
लोद्भवानि पुष्पाणि तुलस्यादीनि वै प्रभो पूजयामि नृसिंह त्वां लक्ष्म्या सह नमो
स्तुते पुष्पमंत्रः कृष्णागरुमयं धूपं श्रीनृसिंह जगत्पते तव तुष्ट्यै प्रदास्यामि स
र्वदेव नमोस्तुते धूपमंत्रः सर्वतेजोमयं तेजस्तथा दीपं ददामि ते इति दीपः नै
वेद्यं सौख्यदं चारु भक्ष्यभोज्यसमन्वितं ददामि ते रमाकांत सर्वपापक्षयं कुरु इ
ति नैवेद्यमंत्रः पीतांबर महाबाहो प्रह्लादभयनाशन यथाभूतेनार्घेनेन यथो
क्तफलदो भव इति प्रार्थना रात्रौ जागरणं कार्यं गीतवादित्रनृत्यकैः पुराणा
द्यैश्च श्रोतव्याश्च कथाः शुभाः ततः प्रभातसमये स्नानं कृत्वा जितेंद्रियः पूर्वो
क्तेन विधानेन पूजयेत्तां प्रयत्नतः वैष्णवान्पूजयेन्मंत्रान्मद्गेहे संस्थमानसः
ततो दानानि देयानि वक्ष्यमाणानि चैव हि पात्रेभ्यस्तु द्विजेभ्यो हि शाकदपे

लाभ्रव x ४

राम
२५०

नैवतथाधात्रीफलेनच तिलैश्चसर्वपापघ्नैः स्नानं कृत्वामहात्माभिः परिधायशुचि
वाससोनित्यकर्मसमाचरेत् ततोगृहं समागत्य स्मरन्मांभक्तियोगतः गोमयेन
प्रलिप्याथकुर्याद्दलदलंशुभं कलशंतत्रसंस्थाप्यताम्रंरत्नसमन्वितं तस्यो
परिन्यसेत्पात्रंवंशजंव्रीहिपूरितं हैमीतत्रचमन्मूर्त्तिः स्थाप्यालक्ष्म्यासमेवच
पलेनचतदर्धेनतदर्द्धार्द्धेनवापुनः यथाशक्तितथाकार्यावित्तशाठ्यविवर्ज्जि
तैः पंचामृतेनसंस्नाप्यपूजनंचसमाचरेत् ततोब्राह्मणमाहूयतमाचार्यमलो
लुपं सदाचारसमायुक्तं शांतंदांतंजितेन्द्रियं तेनैवकारयेत्पूजांदृष्ट्वाशास्त्रा
नुसारतः आचार्यवचनाद्धीमान्पूजांकुर्याद्यथाविधि मंडपंकारयेत्तत्रपु
ष्पस्तवकशोभितं रुतुकालोद्भवैः पुष्पैः पूजयेद्यतमानसः उपचारैःषोड
शाभिर्मंत्रैर्वेदोद्भवैस्तथा ततः पौराणिकैर्मंत्रैः पूजनीयोयथाविधि चंदनं

संतोष्य ब्राह्मणांस्तु विसर्जयेत् मध्याह्ने तु समायुक्तो भुंजीत बंधुभिर्न्नरः य इदं शृणु-
याद्भक्त्या व्रतं पापप्रणाशनं तस्य श्रवणमात्रेण ब्रह्महत्यां व्यपोहति पवित्रं परमं
गुह्यं कीर्तयेद्यस्तु मानवः सर्वान्कामानवाप्नोति व्रतस्यास्य फलं लभेत् इति हेमा-
द्रौ नृसिंहपुराणे नृसिंहचतुर्दशीव्रतं अथ भाद्रशुक्लचतुर्दश्यामनंतव्रतं तच्च
त्रिमुहूर्त्तोदयव्यापिन्यां कार्यं मुहूर्त्तमपि चेद्द्वेपौर्णमास्यां चतुर्दशी संपूर्णां तां
विदुस्तस्यां पूजयेद्विष्णुमव्ययम् तिथौ भाद्रपदस्यांते चतुर्दश्यां द्विजोत्तम। पौर्णमा-
स्याः समायोगे व्रतं चानंतकं चरेदिति स्कांदे भविष्योक्तेः मुहूर्त्तेति त्रिमुहूर्त्तप्रशंसा-
परं अत एव माधवः उदये त्रिमुहूर्त्ता तु ग्राह्यानंतव्रते तिथिरिति यद्यपि मध्याह्ने भो-
ज्यवेलायां समुत्तीर्य्य सरित्तटे इत्यादि भविष्यात् मध्याह्नः पूजाकालो भाति तथापि
तत्र पूजाविध्यभावात्तद्व्यापिनी ग्राह्येति इति हेमरूपार्थेवादाद्विष्णुनयानात्रा

जिगीषया सिंहः स्वर्णमयो देवो मम संतोषकारकः गोभूतिलहिरण्यानि देयानि चफ
लेप्सुभिः शय्या सतूलिका देया सप्तधान्यसमन्विता अन्यानि च यथाशक्त्या देया
नि मम तुष्टये वित्तशाठ्यं न कुर्वीत यथोक्तफलकांक्षया ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्
[illegible] देयं शक्त्यनुसारतः सर्वेषामेव वर्णानामधिकारोस्ति मे व्रते
मद्भक्तैस्तु विशेषेण कर्तव्यं मत्परायणैः तद्देशे नास्ति दुःखं च दोषश्च मत्प्रसाद
तः मां समुद्धर देवेश दुस्तराद्भवसागरात् पातकार्णवं दुःखांबुवासिभिः जी
वैस्तु परिभूतस्य मोहाद्दुःखगतस्य मे करावलंबनं देहि शेषशायिं जगत्पते श्री
नृसिंह रमाकांत भक्तानां भयनाशन क्षीरांबुधिनिवास त्वं चक्रपाणे जनार्द
न व्रतेनानेन देवेश भुक्तिमुक्तिप्रदो भव इति प्रार्थनामंत्रः एवं संप्रार्थ्य ततो देवं
विसृज्य च यथाविधि उपहारादिकं सर्वमाचार्याय निवेदयेत् दक्षिणाभिस्तु

तेभ्यो दद्या
च्च दक्षिणां
लिङ्गेनेना
पि कर्तव्य
xx

मत्स्य
[illegible]धि xx

नृ

व्र० २६२

तत्र चाष्टदलेयत्रे पूजयेद्विष्णुमव्ययम् कृत्वा दर्भमयं देवं फणासप्तकमंडितं तस्याग्रतो
दृढं सूत्रं कुंकुमाक्तं सुशोभनं चतुर्दशग्रंथियुतमथ पस्याप्यप्रपूजयेत् ततस्तु मूलमंत्रे
णनमस्कृत्य चतुर्भुजं नवाम्रपल्लवाभासं पिंगभ्रू श्मश्रुलोचनं पीतांबरधरं देवं शं
खचक्रगदाधरं प्रसन्नवदनं विष्णुं विश्वरूपं विचिंतये ध्यानं आगच्छानंतदेवेश तेजो
राशे जगत्पते क्रियमाणां मया पूजां गृहाण सुरसत्तम सहस्रशीर्षेत्यावाहनं ततो
ग्रंथिदेवताः विष्णुरग्निस्तथादित्यः सहस्राक्षः पितामहः इंद्रः पिनाकी विघ्नेशः स्कं
दः सोमस्तथैव च वरुणः पवनः पृथ्वीव सवो ग्रंथिदेवताः नानारत्नसमायुक्तं का
र्तस्वरविभूषितं आसनं देवदेवेश प्रीत्यर्थं प्रतिगृह्यतां पुरुष एवेदमित्यासनं गं
गादिसर्वतीर्थेभ्यो मया प्रार्थनयाहृतं तोयमेतत्सुखस्पर्शं पाद्यार्थं प्रतिगृह्यतां ए
तावानस्येति पाद्यं अनंतानंतदेवेश अनंतफलदायक अनंतानंतरूपोसि गृहा

राम २६२

कृप्रत्यत्तविधिनोदयव्यापिन्यांतस्यांपूजाविधानादिति अस्मिंश्चव्रतेपूजितच
तुर्द्दशग्रंथियुतदोरकवंधनंप्रधानं संसारगह्वरगुहासुसुखंविहर्त्तुंवांछति
येकुरुकुलोद्भवशुद्धसत्वाः संपूज्यचत्रिभुवनेशमनंतदेवंवध्नंतिदक्षिणएक
रेवरदोरकंते इतितस्यैवफलसंबंधात् अथव्रतविधिः मासपक्षाद्युल्लिख्य
पापनिर्मुक्त्युत्तरसिद्धिपुत्रपौत्रेप्सितभोगधनधान्यपरमगतिप्राप्तयेचतुर्द्दशप्रा
वर्षावध्यनंतव्रतंकरिष्यइतिसंकल्प्य सर्वतोभद्रमंडलंविधायतत्रमंडलेदेव
तात्र्यावाह्यतदुपर्यकंकलशंसंस्थाप्यतत्रफणासप्तकमंडितंदर्भमयंतदग्रेचतु
र्द्दशग्रंथियुतंदोरकमयमनंतंपूजयिष्यइतिसंकल्प्यषोडशोपचारैःकलशोप
रिपूजयेदित्याद्यप्रयोगेद्वितीयापक्षेनुगृहीतानंतव्रतेपूजनंदोरकवंधनंचक
रिष्यइतिसंकल्पयेत् अथानंतपूजा मंडलंसर्वतोभद्रंकृत्वाकुंभंतुविन्यसेत्

व्र०
२५२

माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो मयाहृतानि पुष्पाणि पूजार्थं स्वीकुरु प्रभो
तस्माद्दास्यामि पुष्पं अथांगपूजा अनंताय नमः पादौ संकर्षणाय गुल्फौ कालात्म
ने० जानुनी विश्वरूपाय जंघे विश्वनेत्राय० कटिं मधुसूदनाय० मेढ्रं पद्मनाभाय०
नाभिं परमात्मने० हृदयं श्रीकंठाय० कंठं सर्वास्त्रधारिणे बाहू० हरये मुखं वाच
स्पतये० जिह्वां दामोदराय० दंतान् केशवाय० ललाटं कमललोचनाय शिरः स
र्वात्मने० सर्वांगं वनस्पतिरसो दिव्यो गंधाढ्यो गंध उत्तमः आघ्रेयः सर्वदेवा
नां धूपोयं प्रतिगृह्यताम् यत्नुस्थ्यमिति धूपः आज्यं च वर्त्ति संयुक्तं वह्निना यो
जितं मया दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्य तिमिरापहं ब्राह्मणोस्य इति दीपः अन्नं च
तुर्विधं स्वादु रसैः षड्भिः समन्वितं नानाभक्ष्यसमायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतां दे — नैवेद्यं गृह्यतां x राम
वं क्लिं मे ह्यचलां कुरु ईप्सितं मे वरं देहि परत्र च परां गतिं चंद्रमा मनस इति नैवे — २५२
द्यं इदं फलं मया देव स्थापितं पुरतस्तव तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि

61

णार्घ्यं नमोऽस्तु ते त्रिपादूर्ध्वमित्यर्घ्यं कर्पूरवासितं तोयं मंदाकिन्याः समाहृतं आचम्य
तां जगन्नाथ मया दत्तं हि भक्तितः तस्माद्विराडित्याचमनं पंचामृतेन स्नपनं करि
ष्येऽहं सर्वसिद्धिः समायान्तु पूजिते त्वयि धातरि पयो दधि घृतं गव्यं माक्षिकं श
र्करा तथा पंचामृतेन स्नपनं गृहाण जगतः पते पंचामृतस्नानं गंगा च यमुना चैव
नर्मदा च सरस्वती तापी पयोष्णी रेवा च ताभ्यः स्नानाय चाहृतं तोयमेतत्सु
खस्पर्शं स्नानीयं प्रतिगृह्यतां यत्पुरुषेणेति स्नानं पीतांबरयुगं देव सर्वकामा
र्थसिद्धये मया निवेदितं भक्त्या गृहाण सुरसत्तम तं यज्ञमिति वस्त्रं दामोदर न
मस्तेऽस्तु त्राहि मां भवसागरात् ब्रह्मसूत्रं सोत्तरीयं गृहाण पुरुषोत्तम तस्माद्यज्ञा
दिति यज्ञोपवीतं कस्तूरीकुंकुमोपेतं कर्पूरेण समन्वितं गंधं दास्यामि देवेश त्र
ं ताय नमो नमः इति तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः इति गंधः अक्षताश्च सुरश्रेष्ठ
कुंकुमाक्ताः सुशोभनाः वासुदेव जगन्नाथ प्रीत्या मे स्वीकुरु प्रभो अक्षताः

व्र०
२५८

णाधिपतये नमः संसारगह्वरगुहासु सुखं विहर्तुं वांछंति ये कुरुकुलोद्भवशुद्धसत्वाः
संपूज्य च त्रिभुवनेशमनंतदेवं बध्नंति दक्षिणकरे वरदोरकं ते अनंतसंसारम
हासमुद्रे मग्नं समभ्युद्धर वासुदेव अनंतरूपेण नियोजय स्व अनंतसूत्रा
य नमो नमस्ते दोरकबंधनमंत्रः जीर्णदोरकं पूर्ववत्संपूज्य विसर्जयेत् न्यू
नातिरिक्तानि परिस्फुटानि यानीह कर्माणि मया कृतानि क्षम्याणि चैतानि
मम दत्तमस्व प्रयाहि तुष्टः पुनरागमाय इति पूजा दानाच्च विष्णुर्भगवाननंतः
प्रतिगृहीता च स एव विष्णुः तस्मात्त्वया सर्वमिदं ततं च प्रसीद देवेश वरान्दद
स्व प्रतिगृह्ण द्विजश्रेष्ठ अनंतफलदायक त्वत्प्रसादादहं विप्र मुच्येयं कर्मबंध
नात् पक्वान्नफलसंयुक्तं सघृतं दक्षिणान्वितं द्विजवर्याय दास्यामि व्रतसं
पूर्तिहेतवे मंत्रः अनंतः प्रतिगृह्णाति अनंतो वै ददाति च अनंतस्तारको

राम
२५८

न्नति नाम्याऽऽस्रासीदिति फलं पूगीफलं महद्दिव्यं नागवल्लीदलैर्युतं कर्पूरादिस
मायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् सप्तास्यासन्निति तांबूलं हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेम
बीजं विभावसोः अनंतपुण्यफलदमतः शांतिं प्रयच्छमे यज्ञेनेति दक्षिणा पंच
वर्त्तिसमायुक्तं सर्वमंगलदायकं नीराजनं निरीक्षस्व अनंताय नमो नमः इति
नीराजनं मालतीमल्लिकापुष्पैर्नानाचंपकसंयुतैः पुष्पांजलिं गृहाणेमां मया
दत्तां जगुणार्पितां विष्णुमंत्रैः पुष्पांजलिः अनंतकामान्मे देहि सर्वकामफल
प्रद अनंताय नमस्तुभ्यं पुत्रं पौत्रं प्रवर्द्धय अनंतः सर्वकामानामधिपः सर्वका
मदः व्रतेनानेन संतुष्टो भवत्विह सदा मम नमस्ते देवदेवेशा नमस्ते धरणीधर
नमस्ते कमलाकांत नमस्ते सुमरप्रिय नमस्ते सर्वभूतेशा वासुदेव नमोस्तु ते
प्रार्थना अनंताय नमस्तुभ्यं सहस्रशीर्ष नमो नमः नमोस्तु पद्मनाभाय ग

वसुदेवकुलोद्भवं अनंतं विद्धि मां पार्थ ।

धार्थाय साधूनां पालनाय च । अनादिमध्यपर्यंतं कृष्णं विष्णुं हरिं शिवं । वैकुंठं भास्करं सोमं सर्वव्यापिनमीश्वरं । विश्वरूपं महाकालं सृष्टिसंहारकारकं । प्रत्ययार्थं मया रूपं फाल्गुनाय प्रदर्शितं । पूर्वमेवं महाबाहो योगिध्येयमनुत्तमं । विश्वरूपमनंतं च यस्मिन्निंद्राश्चतुर्दश । वसवोऽष्टौ द्वादशादित्या रुद्रा एकादशैव तु । सप्तर्षयः समुद्राश्च पर्वताः सरितो द्रुमाः । नक्षत्राणि दिशो भूमिः पातालं भूर्भुवादिकं । मा कुरु त्वात्र संदेहं सोऽहं पार्थ न संशयः ॥ युधि० अनंतव्रतमाहात्म्यं विधिं च वद तावर । किं पुण्यं किं फलं चास्य अनंतस्य नव तान्वृणां । केन चादौ पुरा चीर्णं मर्त्ये केन प्रकाशितं । एवं सविस्तरं कृत्वा वदानंतव्रतं मम ॥ श्रीकृष्ण० आसीत्पुरा कृतयुगे सुमंतुर्नाम वै द्विजः । वसिष्ठगोत्रे चोत्पन्नां सुरूपां स भृगोः सुतां । दीक्षानाम्नीं चोपयेमे वेदोक्तविधिना नृप । तस्याः कालेन संजाता दुहितानंतलक्षणा । शीला नाम सुशीला सा वर्द्धते पितृवेश्मनि । माता च तस्याः का

अ०
२५

राम
२५

65

वाभ्यामनंतायनमोनमः इतिवायनदानं अथकथा युधिष्ठिरउवाच अहंदुःखीहसंजातोभ्रातृभिः
परिवारितः कथंमुक्तिर्भवेदस्माकमनंताद्दुःखसागरात् कंदेवंपूजयित्वावैप्राप्स्यामोराज्यमु
त्तमम् अथवाकिंव्रतंकृत्वात्वत्प्रसादाद्भवीहिनः श्रीकृष्णउवाच अनंतव्रतमस्त्यन्यत्ति
ष्ठावस्यामनंतमं सर्वपापहरंनृणांस्त्रीणामपियुधिष्ठिर शुक्लपक्षेचतुर्दश्यांमासि
भाद्रपदेभवेत् तस्यानुष्ठानमात्रेण सर्वपापंव्यपोहति युधि० कृष्णकोयमनंतेति
यस्त्वयाशेच्यतेविभो किंशेषनागआहोस्विदनंतस्तक्षकःस्मृतः परमात्माथवा
नंतउताहोब्रह्मगीयते कएषोनंतसंज्ञोवैतथ्यंमेब्रूहिकेशव कृष्ण० अनंतइत्यहं
पार्थममरूपंनिबोधतत् आदित्यादिग्रहात्मायोयःकालउपपद्यते लवकाष्ठमु
हूर्त्तादिदिनरात्रिशरीरवान् पक्षमासर्तुवर्षाणियुगकालव्यवस्थया योयंकालोम
यास्व्यातःसोनंतइतिकीर्त्यते सोहंकालोवतीर्णोत्रभूभारोत्तारणायच दानवानांव

वृ०
२६६

म्यतामिति भोज्यावशिष्टचूर्णेन पाथेयं न चकार सा कौण्डिन्योपि विवाह्यैनां पथि गच्छन् शनैः
शनैः शीलां समं तादादायन वोढां गोरथेन हि मध्याह्ने भोज्यवेलायां समुत्तीर्य्य सरि
त्तटे ददर्श शीला सा स्त्रीणां समूहं रक्तवाससं चतुर्द्दश्यामर्च्चयंतं भक्त्या देवं जनार्द्द
नं उपगम्य शनैः शीला पप्रच्छ स्त्रीकदंबकं आर्य्याः किमेतन् कृतं किंनामव्रतमीदृशं मे
ताः कुर्वयोषितस्तां तु शीलां शीलविभूषणां अनंतव्रतमेतद्धि व्रतेनेनंतः प्रपूज्यते सा
ब्रवीदहमप्येतत्करिष्ये व्रतमुत्तमं विधानं कीदृशं तत्र किं दानं कोत्र पूज्यते स्त्रिय
ऊचुः शीले सदन्नप्रस्थस्य पुन्नाम्ना संस्कृतस्य च अर्धं विप्राय दातव्यमर्द्ध
मात्मनि भोजनं शक्त्या च दक्षिणां दद्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः कर्त्तव्यं च सरित्तीरे विधि
नानेन मानिनि स्नात्वानंतं समभ्यर्च्य मंडले धूपदीपकैः पुष्पैर्गंधैश्च नैवेद्यैः पीतर
क्तैश्च तंतुः सप्तैः चतुःसमं परिभाषायां ज्ञेयं तस्याग्रतो दृढं सूत्रं कुंकुमाक्तं सुदोरकं

राम
२६६

लेनज्वरदाहेनपीडिता विननाशनदीतीरेययौस्वर्गंपतिव्रता सुमंतुस्तुततोन्यांवेधर्मपुंसः
सुतांपुनः उपयेमेविधानेनदुःशीलांनामनामतः दुःशीलाकर्कशाचंडीनित्यंकलहका
रिणी सापिशीलापितुर्गेहेगृहार्चनपराबभौ कुड्यस्तंभतुलाधारदेहलीतोरणादिषु
वर्णकैश्चित्रमकरोन्नीलपीतसितासितैः स्वस्तिकैःशंखपद्मैश्चअर्चयंतीपुनःपुनः त
तःका लेवहुतिथेकौमारवशवर्त्तिनी पित्रादृष्टातदातेनस्त्रीचिन्हायौवनेस्थिता क
स्मैदेयामयाशीलाविचार्येतिसुदुःखितः एतस्मिन्नेवकालेतुमुनिर्वेदविदांवरः कन्या
र्थीचागतःश्रीमान्कौडिन्योमुनिसत्तमः उवाचरूपसंपन्नांत्वदीयांतनयांवृणे
पितादददौद्विजेंद्रायकौडिन्यायशुभेदिने गृह्योक्तविधिनापार्थविवाहमकरोत्तदा
निर्वर्त्यौद्वाहिकंसर्वंप्रोक्तवान्कर्कशांद्विजः किंचिद्दायादिकंदेयंजामातुःपरितो
षकं तच्छ्रुत्वाकर्कशाक्रुद्धाप्रोत्सार्यगृहमंडनं पिडायांसुस्थिरंवध्वास्वगृहंग॰
पितवेश्रमनितायसौ

व्र०
२६०

त्रिमूढेन जल्पता पापकारिणा क्षिप्तोऽथ ज्वालाकुलेवह्नौ हाहाकृत्वा प्रधावती शीलागृहीत्वा
तत्सूत्रं क्षीरमध्ये समाक्षिपत् तेन कर्मविपाकेन साश्रीस्तस्य क्षयंगता गोधनं तस्करै
र्नीतं गृहं दग्धं धनं गतं यद्यथैवागतं गेहे तत्तथैव पुनर्गतं स्वजनैः कलहो नित्यं बंधुभि
स्तर्जनं तथा अनंताक्षेपदोषेण दारिद्र्यं पतितं गृहे न कश्चिद्वदते लोके तेन सार्द्धं यु
धिष्ठिर शरीरेण तु संतप्तो मनसा प्रतिदुःखितः निर्वेदं परमं प्राप्तः कौडिन्यः प्राह
तां प्रियां कौडिन्य उवाच शीले मम इदमुत्पन्नं सहसा शोककारकं येनातिदुःखेनो
त्साकं जातः सर्व धनक्षयः स्वजनैः कलहो येन न कश्चिन्मां प्रपद्यते शरीरे नित्यसं
तापः खेदश्चेतसि दारुणः ज्ञानामि दुर्नयः कोऽत्र [illegible] किं कृते सुकृतं भवेत् शीलो
वाच प्रत्युवाचाथ तं शीला सुशीला शीलमंडना प्रायो नंतकृताक्षेपपापसंभ
वं फलं भविष्यति महाभाग तदर्थं यत्नमाचर एवमुक्तः स विप्रर्षिर्जगाम मन

राम
२६०

चतुर्दशग्रंथियुतं वामे करतले न्यसेत् अनंतसंसारमहासमुद्रे मग्नं समभ्युद्धर वासुदे
व अनंतरूपिन्विनियोजयस्व अनंतसूत्राय नमो नमस्ते अनेन दोरकं बध्वा भोक्त
व्यं स्वस्थमानसैः ध्यात्वा नारायणं देवमनंतं विश्वरूपिणं भुक्त्वा चांते व्रजेद्वेश्म मम
द्वेत्रोक्तं व्रतं तव श्रीकृष्ण० एवमाकर्ण्य राजेंद्र प्रहृष्टेनांतरात्मना सापि चक्रे व्रतं शी
लाकरे बध्वा सुदोरकं पाथेयमर्धं विप्राय दत्वा भुक्त्वा स्वयं ततः पुनर्जगाम संहृष्टा
गोरथेन स्वकं गृहं भर्त्रा सहैव शनकैः प्रत्ययस्तत्क्षणादभूत् तेनानंतव्रतेनास्या विभो
गोधनसंकुलं गृहाश्रमं श्रिया जुष्टं धनधान्यसमन्वितं आकुलं व्याकुलं रम्यं स
वेत्रातिथिपूजनैः सापि माणिक्यकांचीभिर्युक्ता हारैर्विभूषिता दिव्यांगवस्त्रसंछ
न्ना सावित्री प्रतिमाभवत् कदाचिदुपविष्टाया दृष्टो वद्धः सुदोरकः शीलाया हस्त०
मूले तु भर्त्रा तेन द्विजात्मना श्रीमदांधेन कौरव्य सा देयं त्रोटितैस्तया कोनंतइ

व्र०
२६८

ध्यं अन्योन्यजलकल्लोलैर्वीचि पर्यंतसंगमं छन्नंकिंजल्ककल्हारकमलोत्पलमं
डितं सेवितंभ्रमरैर्हंसैश्चक्रैः कारंडवैर्वकैः तेचापश्यद्द्विजोनंतोभवश्चाप्युपल
क्षितः ऊचतुस्तौद्विजश्रेष्ठ स्नानंतोवीक्षितोद्विज दृष्टश्चाप्यवनेतास्मिन्नादृष्टं मंकुंड
रंतया तावद्युक्तौद्विजेनेत्थं नेतिताभ्यांनिवेदितं एवंसपृच्छन्नष्टाशास्तत्रैवनि
षसादह कौडिन्योविकलीभूतोनिराशोजीवतेनृप दीर्घमुष्णं च निःश्वस्यपापान्
मृविभारते प्राप्यसंज्ञामनंतेतिजल्पन्नुत्थायसद्विजः नूनंत्यक्ष्याम्यहंप्राणानिति
संकल्प्यचेतसि उत्थायाप्यगृध्यवृक्षेस्मिंस्तावद्भरतसत्तम कृपयानंतदेवोपिप्रत्यक्षः
समजायत वृद्धब्राह्मणरूपेण इतएहीत्युवाचतं प्रगृह्यदक्षिणेपाणौगुहायां
प्र विवेशपत्तं स्वांपुरींदर्शयामासदिव्यनारीनरैर्युतां तस्यांनिविष्टमात्मानंदि
व्यसिंहासनेशुभे पार्श्वस्यशंखचक्रौगदागरुडशोभितं दर्शयामासविप्राय

राम
२५

१३४

साहरिं निर्वेदान्निर्जगामाथ कौडिन्यः प्रयतोवनं तपसे कृतसंकल्पोवायुमदोद्विजोत्तमः
मनसाध्यायचानंतं क्वद्रक्ष्यामिचतंविभुं यस्यप्रसादात्संजातमाक्षेपान्निधनंगतंध
नादिकंममातीवमुखदुःखप्रदायकं एवंसंचिंतयन्सोथवभ्रामविजनेवने तत्राप
श्यन्महाचूतंपुष्पितंफलितंतथा वर्जितंपक्षिसंघातैः कीटकोटिवृतंतथा तमपृ
छत्त्वयानंतः क्वचिद्दृष्टोमहातरो ब्रूहिसौम्यममातीवदुःखंचेतसिवर्त्तते सोब्रवी
द्दृष्टनानंतं क्वचित्दृक्ष्यामिवाद्विज एवंनिराकृतस्तेनसजगामाथदुःखितः क्वद्र
क्ष्यामीतिसगछन्गामपश्यत्सवत्सकां तृणमध्येप्रधावंतीमितश्चेतश्चपांडव अ
ब्रवीद्धेनुके ब्रूहियद्यनंतस्त्वयेक्षितः साचोवाचकौडिन्यंनानंतंवेद्म्यहंद्विज त
तोव्रजन्ददर्शाग्रेवृषंशाद्वलसंस्थितं दृष्ट्वापप्रछगोस्वामिन्ननानंतोवीक्षितस्त्व
या गोवृषस्तमुवाचेदंनानंतोवीक्षितोमया ततोव्रजन्ददर्शाग्रेरम्यंपुष्करिणी

व्रं०
२८९

भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान् अंते च स्मरणं प्राप्य मामुपेष्यत्यसंशयं अनंतं च तेनवरं दत्त्वा सर्वलो
कोपकारकं इदमाख्यानकवरं शीलानंतव्रतादिकं पठिष्यति य स्तु कुर्वन्व्रतमिदं श्र
मं सोऽचिरात्पापनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमां गतिं गच्छ विप्र गृहं शी× नरो×घ्रं यथायेनागतो
ह्यसि कौंडिन्य उवाच स्वामिन्पृच्छामि ते ब्रूहि किं चित्कौतूहलं मया अरण्ये भ्रमता दृ
ष्टं नतद्वद्भिज जगद्गुरो स चूतवृक्षः कस्तत्र का गौः को वृषभस्तथा कमलोत्पलक
ह्लारैः शोभितं सुमनोहरं मया दृष्टं महारण्ये किं तत्पुष्करिणीद्वयं कः खरः कुंज
रः को वा कोऽसौ वृद्धो द्विजोत्तमः अनंत उवाच स चूतवृक्षो विप्रोऽसौ विद्यावेदवि
शारदः सोऽर्थिनोऽपि च विद्यादानं शिष्येभ्यस्तत्कृतं न गतः सा गौर्वसुंधरा दृष्टा सफलापि
त्वया द्विज वृषो ध× न×र्मस्त्वया दृष्टः शाद्वलं सत्यमाश्रितः धर्माधर्मव्यवस्था
नं तच्च पुष्करिणीद्वयं ब्राह्मण्यौ के चिद्भगिन्यौ तौ परस्परं धर्मादिकं तयोः
किंचित्तन्निवेदयतो मिथः विप्रायन कश्चिद्दत्तमतिथ्यो दुर्बले पिवा भिक्षाप

राम
२८९

13

स्वीयरूपमनंतकं विभूतिभेदैश्चानंतैरनंततममितौजसं तं दृष्ट्वा तादृशं रूपमनंततम
पराजितं वेपमानोजगादेदं द्विजयश्च्छ्रद्दपुरःसरं पापोहं पापकर्माहं पापात्मापाप
संभवः त्राहिमां पुंडरीकाक्ष सर्वपापहरोभव तच्छ्रुत्वानंतदेवेशः प्रहस्यास्निग्ध
यागिरा माभैस्त्वं ब्रूहिविप्रेंद्र यत्तेमनसिवर्त्तते कौंडिन्यउवाच मयाभूत्यावलिप्तेन
त्रोटितोनंतदोरकः तेनपापविपाकेन भूतिमेप्रलयंगता स्वजनैः कलहोगेहेन
कश्चिन्मांप्रभाषते निर्वेदाद्भ्रमतोरण्येनंतदर्शनकांक्षया कृपयादेवदेवेशात्व
यात्मासंप्रदर्शितः तस्यपापस्यमेशांतिं काष्ठ्यद्य कुरु महेश्वर श्रीकृष्णउवाच
तच्छ्रुत्वानंतदेवस्तमुवाचद्विजसत्तमं भक्त्यासंतोषितोदेवः किंनदद्याद्युधिष्ठिर
अनंतउवाच स्वगृहं गच्छ कौंडिन्यमाविलंवंकरिष्यसि चरानंतव्रतं भक्त्यान
ववर्षाणिपंचच सर्वपापविनिर्मुक्तो गामाप्स्यसे सिद्धिमुत्तमां पुत्रपौत्रंसमुत्पाद्य

व्रं०
२३०

परममद्भुतं उद्यापनविधिं ब्रूहि अनंतव्रतस्य केशव उद्यापनविधिं हित्वा न व्रतस्य फलं लभेत् तस्माद्यथा तथा कुर्याद्वित्तशाठ्यं विवर्जयेत् श्रीकृष्ण उवाच मासि भाद्रपदे शुक्ले परिपूर्णे व्रते ततः शुक्लायां च चतुर्दश्यां ब्रह्मचारी व्रती ततः एकभक्तेन नियमं कृत्वा भक्तिसमन्वितः स्नात्वा नद्यां देवखाते तीर्थे प्रस्रवणे तथा सर्वौषध्यैः सर्वगंधैः सिलकल्कैः रथाम्लकैः वेदोक्तविधिना सम्यक् तर्पयेत् पितृदेवताः ततो गृहं समागत्य वेदिं कृत्वा तु शोभनां तत्र मंडलकं कुर्यात् पंचवर्णैः सुशोभनैः नवनाभं सुसंपूर्णं सर्वतोभद्रमेव वा तस्योपरि न्यसेत् कुंभमव्रणं सुनवं x पे x दृढं ताम्रपात्रसमायुक्तं पंचरत्नसमन्वितं सुवर्णेन रकं चतुर्दशांग्रथियुतमाह माषकेण सुवर्णस्य तदर्द्धेनापि वा पार्थिव कृत्वानंतं प्रयत्नेन ताम्रपात्रोपरि न्यसेत् सुवर्णप्रतिमामाह शय्यां सुविस्तरां कृत्वा तत्रानंतं न्यसेद्बुती न लक्ष्यायुतं वासुदेवं कुशलेन चकुंभस्य ताम्रपात्रोपरि सुवर्णनिर्मितं शय्योपरि त्वथो लक्ष्मत्रमयमनंतपूजये

ढलेन राम
२३०

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

तानवार्धिमध्यस्तेनपापेनकर्मणा वीचिकल्लोलमालाभिर्गच्छन्तस्तेपरस्परं स्वरःकौ
धस्त्वयादृष्टः कुंजरोमदउच्यते ब्राह्मणोसावनंतोहंत्तासंसारगह्वरं इत्युक्त्वा
देवदेवेशस्तत्रैवांतरधीयत स्वप्नप्रायंसतदृष्ट्वानंतः स्वगृहमागतः कृत्वानं
तव्रतंसम्यक्नववर्षाणिपंचच भुक्त्वासर्वेमनं तेनयथोक्तंपांडुनंदन अंतेवस्मरणं
प्राप्यगतोनंतपुरंद्विजः तथात्वमपिराजर्षेकथांश्रुत्वाव्रतंकुरु प्राप्स्यसेचिंतितंसर्व
मनंतस्यवचोयथा यदब्दैश्चतुर्दशैर्वर्षफलंप्राप्तंद्विजन्मना वर्षैकेनतदाप्नोति कृत्वो
पाख्यानकव्रतं एतत्तेकथितंभूपव्रतानामुत्तमंव्रतं यत्कृत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेना
त्रसंशयः येपिशृण्वंतिसततंपठ्यमानंपठंतिये तेपिपापविनिर्मुक्ताः प्राप्स्यंतिचह
रेःपुरं संसारगह्वरगुहासुसुखंविहर्तुंवांछंतियेकुरुकुलोद्भवशुद्धसत्वाः संपूज्य
चत्रिभुवनेशमनंतदेवंबध्नंतिदक्षिणकरेवरदोरकंते इतिश्रीभविष्योत्तरपुरा
णेअनंतव्रतकथा अथोद्यापनविधिः युधिष्ठिरउवाच देवदेवसमासेनव्रते

कु०
२२१

वनस्पतिरसोदिव्यो गंधाढ्यः सुमनोहरः आघ्रेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यतां धू
पः आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापहं
दीपः अन्नं चतुर्विधं स्वादु भूतानां जीवनं परं नैवेद्यं मया दत्तं देव श्रीत्वा प्रगृह्यतां
नैवेद्यं पूगीफलं सपत्रं च कर्पूरं सुमनोहरं पवित्रीकृतमत्यंनतां बूलं प्रतिगृह्यतां
तांबूलं एवं पूजां ततः कृत्वा गच्छेत्कुंडसमीपतः लक्षणोक्तविधानेन कृत्वाग्निस्था
पनं बुधः आरभेत ततो होमममस्यस्य समिधैस्तिलैः व्रीहिभिर्मिश्रितैश्चापि घृतेन
तु विधानतः अष्टसहस्रकेन जुहुयात्ततो देवेति वा पुनः इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा
निदधे इति शतमष्टोत्तरं यावत्प्रत्येकं जुहुयात् ऋतुः चरुहोमस्ततः कार्यो मंत्रैरे
तैर्विचक्षणैः अनंताय च कालाय अहोराात्राय वै नमः अर्द्धमासाय मासाय ऋ
तुभ्यश्च तथा पुनः संवत्सराय स्वाहेति जुहुयात् ऋतुरित्यस्याग्रे सर्वं कृत्वेत्यादिवि

जुहुयाद्व्याहृतीस्ततः स्विष्टकृत्प्रभृतीन् कृत्वा गृहोक्तेन
विधानेन [illegible] ४१

राम
२२१

दित्यर्थः इति केचित् तन्न लक्ष्याणुत मित्यादेर संगतेः आचार्यं पूजयित्वा च वस्त्रेण भर
णे नाथ कर्णांगुलि पवित्रैश्च भक्त्या च सुसमाहितः ततस्तु पूजयेद्देव मनंतं विश्वरू
पिणं वस्त्रयुग्मं शुचिर्यस्माद्वासुदेवस्य वल्लभं अनंतः प्रीयतां तेन पीतवस्त्रेण मे
सदा वस्त्रयुग्मं समाच्छन्नं पीतयज्ञोपवीतिनं चंदनेन सुगंधेन कर्पूरागरु मि
श्रितेण लेपयेत्तत वांगानि प्रीयतां मधुसूदनः गंधः पुनः पुष्पाणि संगृह्य पूज
येन्नामभिः पृथक् अनंताय नमः पादौ गुल्फौ संकर्षणाय च कालात्मने च जानु
भ्यां जघने विश्वरूपिणे कटिं वै विश्वरूपाय मेढ्रं वै विश्वरूपिणे नाभ्यां तु पद्मना
भाय हृदये परमात्मने कंठं श्रीकंठनाथाय वाहू सर्वास्त्रधारिणे वाचस्पतेनम
स्तुभ्यं मुखे संपूजयेद्धरिं ललाटे केशवायेति शिरः सर्वात्मने नमः लोकात्मास
वेमूर्त्तात्मा निमेष त्रुटि संभवः जन्म मृत्यु जरा व्याधि संसार भय नाशनः

व्रु० २७२

रभूषणैः मंत्रैः संपूज्य विधिवद्धेनुं दद्यात्प्रयत्नतः सुरभी वैष्णवी माता नित्यं विष्णुप
देस्थिता ॥ ग्रासं गृहाण मया दत्तं गोमातस्त्वं तु मर्हसि गावो ममाग्रतः संतु गा
वो मे संतु पृष्ठतः गावो मे हृदये संतु गवां मध्ये वसाम्यहम् मंत्रेणानेन संपूज्य
आचार्याय निवेदयेत् गोदानस्य विधानार्थं दद्यात्स्वर्णं यथाविधि अनंतप
रिवारं च आचार्याय निवेदयेत् तत आमंत्रितान्विप्रान्पूर्वैर्दुग्धश्चतुर्दश वस्त्रो
पवीतैः संपूज्य भोजयेदन्नविस्तरैः ततस्तु दक्षिणां तेभ्यो वित्तशाठ्यविवर्जितः
स्वशक्त्या दक्षिणां दद्यादाचार्याय समापयेत् क्रियाहीनं भक्तिहीनं द्रव्यहीनं
तथैव च मंत्रहीनं पठेत्यस्माद्भवतः संपूर्णितहेतवे दीनानाथकृपणेभ्यश्च दद्याच्चै
व तथाधनं ततः द्विजैः समस्तैश्च पुत्रमंत्रं वधिवां धवैः पाथेयमन्नं भोक्तव्यं कृ

राम २७२

यथाक्रममभिव्यंतं पाठः सर्वं कृत्वा विधानेन मंत्रैरेतैर्विचक्षणः एतैर्वेदप्रमाणैश्च मंत्रैर्जुहु
यादित्यनुवर्त्तः अनंताय स्वाहा कालाय० अहोरात्राय० अर्द्धमासाय० मासाय०
ऋतुभ्यः० संवत्सराय० ततो महाव्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तं च दक्षिणा ग्राज्यपति
लैः स्विष्टकृतं प्रजापतिभ्यो जुहुयात् ततो वैलोकपालांश्च ग्रहान् पूजयेद्यथाक्र
मं गीतवादित्रनिनदैः कृत्वा पूर्णाहुतिं व्रती पुराणश्रवणे सद्द्विजाविशेषं नयेद्व्र
एव ती तेन सत्रोहोमः प्रभातसमये स्नात्वा कृतकृत्यः कृताह्निकः कंचिद्द्विजमादिपुस्त
णश्रव केपुराणे विदितं तत्श्लोकस्थाने पुराणश्रवणं कृत्वा कृतमध्याह्निकक्रियः
त्यर्थमेवपठितं न तावत्रात्रौ न भवतीति पूर्वोक्तेन विधानेन पूजयेद्विश्वरू
पिणं पूजयित्वा हरिं देवमाचार्यं पूजयेत्ततः परिधाय सपत्नीकं वस्त्रालंका

ततः ४ होमो ४२

न्वा मानंतमव्यये आचम्य च शुचिर्भूत्वा चिंत्यो विष्णुरनंतदिने एवं कृतेन पवित्रे
ष्टकर्मण्यात्मजनार्दनः अनंतं भगवंतं तुष्टो भवति सर्वदा व्रतस्य फलमाप्नो
ति विष्णुलोके महीयते इति हेमाद्रौ भविष्योत्तरे सोद्यापनमनंतव्रतं अथ
हेमाद्रिमदनरत्नलिखितं भविष्यपुराणानुयायी अनंतव्रतोद्यापनप्रयो
गः व्रतग्रहणादिनावधिकचतुर्दशवर्षसमाप्तिदिने त्रयोदश्यां कृतैकभ
क्तस्तत्र भाद्रशुक्लचतुर्दश्यां ब्रह्मचर्योपवासनियममनुनीय यथासंभव
पुण्यतीर्थोदे सर्वौषधसर्वगंधतिलकल्कामलकैः स्नात्वा स्नानांगत
र्पणं कृत्वा गृहमागत्य मध्यान्हे वा देवं कृत्वा तत्र नवनाभं सर्वतोभद्रं वा आ
लिख्य पंचवर्णैर्यथावत्परिपूर्णपवित्रपाणिराचम्य मासपक्षाद्युल्लिख्य
चरितानंतव्रतपरिपूर्णतार्थं तद्व्रतांगमुद्यापनमहं करिष्ये इति संकल्प्य